

RÄS 640, 2004

Kandidatuppsats

Avd. för Rättssociologi

Sociologiska institutionen

Lunds Universitet

De gömda - i samhällets marginal

En studie kring avvisningshotade och gömda flyktingars
rättsställning och sociala situation i dagens Sverige

Susanna Johansson

Handledare: Lars Ericsson

Examinator: Karsten Åström

Ett varmt tack till mina informanter! Er generösa medverkan i våra samtal och hjälpsamhet under arbetets gång har gjort denna uppsats möjlig.

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Problemformulering, syfte och frågeställningar	5
1.2 Teori och metod	6
2. Kunskapsbakgrund	7
2.1 Forskningsläge	7
2.2 Historisk tillbakablick	9
2.3 Det asylrättsliga området – lagar och konsekvenser	9
2.3.1 <i>Internationella överenskommelser</i>	9
2.3.2 <i>Den svenska utlänningslagen och asylprocessen</i>	13
2.4 De gömda och lagen	16
2.4.1 <i>Sjukvården</i>	16
2.4.2 <i>Skolgången</i>	18
2.4.3 <i>Socialtjänsten</i>	19
2.4.4 <i>Juridisk hjälp</i>	20
2.5 Massmedia och debatt	20
2.6 De gömdas situation	23
2.7 Marginalitetsbegreppet som teoretisk tolkningsram	24
3. Den empiriska studien	26
3.1 Forskningsansats och metod	26
3.1.1 <i>Hermeneutiken</i>	26
3.1.2 <i>Kvalitativa intervjuer</i>	29
3.1.3 <i>Urval</i>	31
3.1.4 <i>Genomförande</i>	32
4. Resultatredovisning	34
4.1 Intervju 1	34
4.2 Intervju 2	36
4.3 Intervju 3	39
4.4 Intervju 4	41
4.5 Intervju 5	44
4.6 Material från Migrationsverkets databas (Lifos)	47
4.6.1 <i>Eritrea</i>	47
4.6.2 <i>Iran</i>	48
5. Analys, diskussion och slutsatser	49
5.1 Empirin i förhållande till min kunskapsbakgrund	49
5.2 Empirin i förhållande till min metodansats och teori	53
5.3 Slutsatser	55
5.4 Avslutande reflektioner	56
6. Referenser	59

1. Inledning

Då jag såg dokumentären som visades den 4 februari i år på Sveriges Televisions *Dokument inifrån*, väcktes tanken på vad min c-uppsats skulle komma att handla om. Dokumentären skildrade människor som vistas gömda, eller s.k. illegalt i Sverige idag, och berörde mig mycket. Personerna man fick möta höll sig undan myndigheter, utnyttjades som svart arbetskraft, vågade inte söka sjukvård och hade inte möjlighet att låta sina barn gå i skola. Samtidigt skildrades hur bl.a. en hemlig sjukvårdsklinik utanför Stockholm med ideellt arbetande vårdpersonal tog emot gömda flyktingar i behov av vård samt hur vissa skolsköterskor arbetade med att få rektorer att låta gömda flyktingbarn gå i skolan. På SVTs hemsida kan man läsa följande i samband med journalisten Stina Blomgrens reportage ”Billiga människor”:

Sju miljoner människor lever utan tillstånd i Europa, men Sverige utmärker sig i sin strikta hållning gentemot dessa människor. I vårt land har de illegala inte några mänskliga rättigheter. För att få hjälp måste även den ske illegalt. (www.svt.se, ”Dokument inifrån – Billiga människor”)

De möten jag har haft med människor som lever med avvisningsbeslut vittnar om samma utsatta situation. I direktkontakt och samtal får man en historia berättad av människor med helt ofattbara hemska upplevelser och svåra livsvillkor både bakom sig och i vardagen här i Sverige. Även de intervjuer jag genomfört tillsammans med en advokat och representanter för frivilligorganisationer poängterar flyktingarnas utsatta situation.

Varje år gömmer sig tusentals flyktingar i Sverige. Vissa har bott här i åtskilliga år, där deras legala status har växlat flera gånger mellan att vara ”illegal” och asylsökande (Angel & Hjern, 2004, s.274). De människor som lever avvisningshotade och gömda i Sverige idag befinner sig inom landets gränser men samtidigt utanför samhället. Avvisningshotade och gömda flyktingar lever under mycket svåra materiella och psykosociala villkor. De utgör en marginaliserad grupp i Sverige. *Vistas man i landet olagligt så finns man inte, således är problemet ur världen.* Detta tycks ligga som en outtalad men praktiserad norm, lite under ytan. Har man fått avvisningsbeslut ska man lämna landet, då har samhället gjort sitt och har inte längre något ansvar. Verkligheten ser dock annorlunda ut. En väldigt stor del av de människor som fått slutligt avvisningsbeslut är för myndigheter och polis försvunna, vilket

innebär att de antingen befinner sig gömda i Sverige eller har lämnat landet på egen hand för att kanske försöka söka asyl i ett nytt. Det talas om att de hamnar i en ”orbetsituation”, där de bollas mellan olika länder, där inget land är berett att ta ansvar för deras liv (med hänvisning till Melanders bok *Refugees in orbit*, enligt Eva Norströms avhandling 2004).

Någon säker statistik kring hur många flyktingar som lever gömda i Sverige idag finns inte. Varierande uppskattningar gjorda av både myndigheter och frivilligorganisationer talar om att det rör sig om mellan 3000 och 10000 människor; barn, vuxna eller familjer. Många vistas i Stockholms-, Göteborgs- och Malmöområdena, där både möjligheten att gömma sig och att finna sätt att försörja sig på är större.

Detta är ett problemområde som jag menar är högst aktuellt och av samhällsvetenskaplig och rättssociologisk vikt att undersöka och belysa. Under uppsatsarbetets gång har jag också uppmärksammat hur de avvisningshotade och gömda skildras i massmedia. Det har varit rapporter nästan dagligen om Migrationsverkets beslut om avvisningar och om flyktingar som lever gömda i samhället. Vi har t.ex. kunnat följa familjer som har fått avslag, som barnen i den kurdiska familjen Gulec i Eslöv vars föräldrar gått under jorden. De skulle själva avvisas till Tyskland, därför att svenska migrationsmyndigheten hänvisade till att familjen sökt asyl där redan. Behandlingen av deras fall JO-anmälades (Sydsvenska Dagbladet, 28 april 2004).

1.1 Problemområde, syfte och frågeställningar

Motsättningen och problematiken mellan de universella mänskliga rättigheterna och svensk lagstiftning som strävar efter en kontrollerad invandring är central gällande min uppsats problemområde. Skillnaden mellan teori och praktik är av mycket stor vikt och gör sig ständigt påmind. Genom att genomföra intervjuer både med personer som lever under avvisningshot och personer som i sitt arbete, ideellt eller professionellt, möter avvisningshotade och gömda flyktingar är mitt syfte att skildra deras upplevelser och erfarenheter av det aktuella problemområdet ur olika perspektiv. Utifrån min forskningsansats och mina teoretiska perspektiv, vilka jag återkommer till, avser jag sedan att sätta in de empiriska resultaten från intervjuerna i en större samhällelig kontext. Detta innebär att de sätts

i relation till vissa politiska, kulturella och sociala förändringsprocesser, kopplas till tidigare forskning och debatt, lagstiftningens utformning och konsekvenser.

En rad frågor har under uppsatsarbetets gång väckts. Då jag skriver min uppsats i ämnet rättssociologi är situationen intressant ur flera aspekter, både ur de avvisningshotade och gömda flyktingarnas perspektiv och ur samhällets. Vilka rättigheter har de gömda och vilka skyldigheter har samhället? Gäller de grundläggande mänskliga rättigheterna även människor på flykt, utan uppehållstillstånd, eller endast formellt svenska medborgare? Vilka processer gör att man hamnar i en sådan situation? Vilka kontakter har de som lever gömda med samhället? Hur upplever de sin situation och mötet med det svenska samhället? Hur är det att arbeta med människor som lever gömda? Vad kan man hjälpa dem med och vad upplevs som problematiskt? Detta är frågor som jag har försökt finna svar på och som jag har för avsikt att förmedla i mitt arbete.

1.2 Teori och metod

För att kunna problematisera och besvara mina frågeställningar tar jag hjälp av teoretiska och metodologiska redskap, vilka jag senare ska beskriva. Då mitt huvudsakliga intresse ligger i att försöka förstå de avvisningshotade och gömda flyktingarnas situation och hur de själva upplever sin tillvaro anser jag att en hermeneutisk forskningsansats är lämplig. Det empiriska materialet kommer att utgöras av kvalitativa intervjuer med personer som lever med avvisningsbeslut samt med personer som i sitt arbete, ideellt eller professionellt, möter avvisningshotade och gömda flyktingar. För att kunna koppla empirin till de samhälleliga processer och strukturer den hör hemma i och på så sätt nå en djupare teoretisk förståelse av mitt undersökningsområde använder jag mig av begreppet marginalitet (Svedberg, 1995).

2. Kunskapsbakgrund

Jag vill nu beskriva vissa aspekter av de samhällsprocesser som är betydelsefulla för mitt problemområde. Den genomgång som nu följer är av vikt för att förstå hur man hamnar i den situation som de avvisningshotade och gömda flyktingarna befinner sig i och som en introduktion till det europeiska och svenska migrationssystemet. Den lagstiftning och de riktlinjer som gäller efter ett avvisningsbeslut kommer också att gås igenom, som alltså mer direkt rör de gömdas situation i Sverige (angående sjukvård, skolgång m.m.). Jag utgår i detta avsnitt från de vetenskapliga referenser jag funnit samt vissa delar av den debatt som förts i media under den period jag har arbetat med min uppsats.

2.1 Forskningsläge

När jag sökt efter litteratur och tidigare forskning har det varit märkbart svårt att finna titlar som berört just det specifika ämnesval, avvisningshotade och gömda flyktingar i Sverige, som min uppsats handlar om. Mycket litteratur har behandlat den lagstiftning som gäller angående asylprocessen och flyktingars rättsställning och situation från ansökan till uppehållstillstånd eller avvisningsbeslut, men slutat där.

Här kan nämnas etnologen Eva Norströms nyutkomna avhandling *I väntan på asyl: Retorik och praktik i svensk flyktingpolitik* (2004). Norström har analyserat prövningen av asylärenden och visar genom fallbeskrivning och olika slags material hur den som tolkar lagen på ett avgörande sätt påverkas av arbetsmiljön och organisationskulturen. Hon visar på hur flyktingpolitikens goda målsättningar riskerar att omsättas i en inhuman praxis.

Janina W Dacyl har i boken *Flyktingars rättsställning i Sverige* (1997) gjort en omfattande genomgång av lagstiftningen, de rättsliga ramarna, gällande flyktingpolitiken.

Den litteratur jag funnit som behandlat gömda flyktingars situation är Birgitta Angel och Anders Hjerns *Att möta flyktingar* (2004, 2:a uppl.), Socialstyrelsens skrift *När barn lever gömda* (SoS-rapport 1999:5) samt Johanna Eriksson och Helena Henrikssons *Asylsökande*

och gömda familjer i samhället och vården (1997) vilken är en rapport från Flyktingbarnteamet i samarbete med Centrum för Barn- och ungdomshälsa.

Angel & Hjern förmedlar kunskaper om flyktingars livsvillkor och den psykologiska process som uppstår i mötet mellan flyktingen och Sverige, flyktingkrisen. Boken beskriver olika former av insatser som psykiatriska behandlingsmetoder, psykosocialt arbete och hälsovård. Ett kapitel berör just avvisningshotade och gömda flyktingars situation och levnadsvillkor samt stödbehov.

Eriksson & Henriksson har gått igenom de rättigheter och regler som gäller angående vård för vuxna och barn som vistas gömda i landet. Författarna beskriver de gömda flyktingarnas svårigheter i mötet med hälso- och sjukvård och problem gällande rädsla för att söka vård. De har undersökt kunskaper och attityder bland hälso- och sjukvårdspersonal i förhållande till gömda personer.

Arbetet med SoS-rapporten *När barn lever gömda* har bedrivits i samarbete mellan Socialstyrelsen och Statens Invandrarverk på uppdrag av regeringen 1998. Rapporten beskriver, bl.a. utifrån intervjuer, gömda barns situation och villkor och redovisar också förslag på ett flertal åtgärder som syftar till att förebygga att familjer håller sig undan och att barn göms.

Att det har forskats och skrivits så pass lite om personer som vistas gömda eller är avvisningshotade i landet är i sig intressant och har sporrat mig att vilja lyfta fram och skildra deras situation. Samtidigt har det inneburit en svårighet då jag inte har haft så mycket forskningsmaterial att jämföra mina empiriska resultat med. Detta hade varit till nytta då min studie är så pass begränsad i tid och omfång. Jag har däremot tagit del av massmedias rapportering av flyktingpolitiken och de gömdas situation. Vissa av medias skildringar använder och återger jag i min uppsats. Dels för att de i sig är intressanta, dels för att de i viss mån får kompensera bristen på vetenskapligt material som kan belysa mitt problemområde. Jag är dock väl medveten om tendensen att förmedlingen av medias budskap kan vara vinklad.

2.2 Historisk tillbakablick

Under 1800-talets andra hälft rådde passfrihet i västvärldens länder. För Sveriges del gällde bestämmelserna från 1860 fram till första världskrigets utbrott 1914. År 1913 trädde en svensk utlämningslag i kraft och året därpå en utvisningslag, enligt Svanberg & Tydén. Utlänningars rätt att vistas i landet begränsades därmed och skäl som angavs för lagstiftningen var arbetsmarknadskonkurrens, säkerhetspolitiska hot, socialister och utländska spioner samt invandringen av fattiga judar. Författarna menar att de stora utmönstringsprocesserna hör 1900-talet till. De menar att det sena 1800-talet utgör den period då svensken kan sägas bli svensk och den inflyttade utlänning. Äldre tiders främlingskap definierades inte nödvändigtvis i nationella termer. Med hänvisning till historikern Ernest Gellner skriver Svanberg & Tydén att ”Om det agrara samhället var kulturellt skiktat skall kulturen, påpekar Gellner, däremot fungera *sammanbindande* i industristaten.” (Svanberg & Tydén, 1999, s.18). Det är i detta sammanhang som invandraren förfrämligas, blir *avvikande* i kontrast till svensken, menar författarna. Vetenskapen under det sena 1800-talet var besatt vid olikheter, gränser och kategorier och debatten om invandrings- och flyktingpolitik var ända fram till andra världskriget påverkad av rastänkandet, vid sidan om arbetsmarknadshänsyn och fruktan för utländska spioner och kriminella (a.a., s.19).

Lundh & Ohlsson säger att man efter krigsslutet inte återgick till mellankrigstidens mer restriktiva flyktingpolitik utan att den allmänt mer positiva inställningen till migration återspeglades i en generösare flyktingpolitik (Lundh & Ohlsson, 1994, s.74). De menar vidare att från slutet av 1980-talet har flyktingsituationen i landet medfört att det politiska motståndet mot invandring har ökat och att opinionen utvecklats i riktning mot en mer restriktiv flyktingpolitik, men att flyktingpolitiken i grunden inte har påverkats mer än tillfälligt (a.a., s.92).

2.3 Det asyrlättsliga området – lagar och konsekvenser

2.3.1 Internationella överenskommelser

1951 antog Förenta Nationerna en generell flyktingkonvention, den s.k. Genèvekonventionen. Innan dess hade de internationella konventioner som slutits gällt speciella flyktinggrupper.

Det inrättades samtidigt ett FN-organ för flyktingfrågor, FN:s flyktingkommissarie, United Nations' High Commissioner for Refugees (UNHCR). I Genèvekonventionen fastställs vilka flyktingar som ska åtnjuta konventionens skydd samt de rättigheter och förmåner som tillkommer en flykting som vistas i ett land som ställt sig bakom konventionen. Sverige ratificerade konventionen 1954 och konventionen är bindande för de stater som ratificerat den, vilket innebär att de förbinder sig att ta emot politiska flyktingar. Lundh och Ohlsson påpekar dock att "Enligt internationell rätt är asylrätten emellertid ingen absolut rättighet som flyktingen har gentemot asyllandet, utan snarare varje stats rättighet att bevilja en flykting fristad, om man där bedömer att han eller hon är i behov av det, utan att detta skall uppfattas som en ovänlig handling mot flyktingens hemland." (Lundh & Ohlsson, 1994, s.75). I likhet med detta skriver Norström att rätten att lämna sitt land hör till de mänskliga rättigheterna, men att denna rätt inte är kopplad till någon rätt till uppehållstillstånd i ett annat land (Norström, 2004, s.67).

Genèvekonventionens flyktingdefinition blev dock först år 1980 en del av svensk utlänningslag (tidigare använde man begreppet *politisk flykting*). Dacyl anser att det generellt kan konstateras att det saknas en enhetlig internationell definition av begreppet *asyl*. Enligt Dacyl saknar 1951 års Genèvekonvention explicita formuleringar beträffande mottagarlandets skyldighet att bevilja asyl. Enligt Förenta Nationernas *Allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna* från 1948 har envar "rätt att i andra länder söka och åtnjuta fristad mot förföljelse" (artikel14). Formuleringen "åtnjuta fristad" betyder, menar Dacyl, att en individ har rätt att enbart söka asyl (*apply for asylum*) utan att mottagarlandet därav har juridiskt bindande skyldighet att bevilja asyl. "Med andra ord saknas det för närvarande internationell *positiv* rätt till asyl (*right to asylum*). Däremot finns det i folkrätten en *negativ* rätt till asyl genom att 1951 års Genèvekonvention innehåller förbud mot återsändande (*refoulement*) av en skyddssökande till en plats där man riskerar förföljelse." (Dacyl, 1997, s.26-27).

Norström menar att samarbetet mellan staterna ledde till en rad internationella överenskommelser av betydelse för människors rätt att söka och åtnjuta asyl undan olika former av brott mot de mänskliga rättigheterna. Samtliga överenskommelser är Sverige ansluten till och dessa ligger till grund för svensk flyktingpolitik och lagstiftning på området. Den viktigaste överenskommelsen för flyktingars rätt till skydd är flyktingkonventionen (1951) och tilläggsprotokollet (1967). Norström påpekar dock att de internationella överenskommelser som Sverige gör som regel inte antas som svensk lag. Oftast görs istället

en översyn av existerande lagstiftning så att denna förändras och uppfyller de krav som det internationella åtagandet medför (Norström, 2004, s.62).

Appelqvist anser att 1990-talets diskussioner har betonat att flyktingskapets förändrade villkor innebär att flyktingrätten måste omformuleras, att ”nya flyktingsituationer” antas kräva ”nya lösningar”. Vidare skriver hon att den moderna flyktingen inte längre omfattas av konventionens kriterier för rätt till skydd och att det därför diskuteras samordnade former av flyktingförebyggande insatser inom Europa. Inom EU har det sedan många år tillbaka skett en ökad harmonisering av den europeiska flyktingpolitiken, enligt Appelqvist. Ett samarbete som har resulterat i olika former av ”åtgärdsförslag”, vilka hon sammanfattar under följande tre rubriker: *ökade insatser i närområdet* (flyktingar hjälps bäst i närheten av hemlandet), *bördefördelning* (resursmässig ansvarsfördelning mellan Europas stater) och *satsning på återvandring* (betoning på flyktingarnas rätt att återvända hem). Appelqvist är dock kritisk och menar att samtliga dessa i förlängningen medverkat till att undandra asylrätten dess ursprungliga status. Hon menar också att retoriken bakom dessa nyorienteringar tycks ifrågasätta Genèvekonventionens giltighet. Det uttrycks konkret i olika betänkanden, propositioner och riksdagsdebatter, enligt Appelqvist. ”Å ena sidan förespråkas en humanitär och solidarisk flyktingpolitik. Samtidigt kan konstateras att Europa i stort, sedan mitten av 1980-talet, präglats av en allt restriktivare invandrings- och flyktingpolitik.” (Appelqvist, 1999, s.232). I Sverige märks åtstramningarna i en flyktingpolitisk praxis och administrativ tillämpning, skriver hon. Det bör ses i ljuset av en samhällelig kontext av förhöjd arbetslöshet, integrationsproblem och nyanlända flyktinggruppers problem att hitta en väg ur socialbidragstagandet. Det finns en tendens att flyktingen utpekas som bekymmer, menar Appelqvist (a.a., s.231-232).

EU:s stater har också kommit överens om ett antal bindande instrument på migrations- och asylområdet. Norström nämner Dublin- och Schengenkonventionerna, det s.k. Spanska protokollet, direktiv om massflykt, asylmottagning samt den Europeiska flyktingfonden. Då förhållandena för flyktingmottagandet och asylsökandes rättigheter är kraftigt varierande inom EU-länderna antogs en resolution om minimigarantier för asylsökande 1995.

Amsterdamfördraget anger vilket land som har ansvar för att pröva en asylansökan och fastställer miniminormer för flyktingmottagande, för när man är att anses som flykting samt för medlemsländernas förfarande för att bevilja eller återkalla flyktingstatus (Norström, 2004, s.63).

EU-länderna har kommit överens om att de skall betrakta varandra som säkra länder, menar Norström. ”Om en person, som fått sin ansökan prövad i en medlemsstat, ansöker om asyl i annat EU-land, kommer denna ansökan att betraktas som uppenbart ogrundad.” Staterna har också tidigare kommit överens om att asyl ska sökas i det första säkra land den sökande anländer till. Enligt Norström har detta i praktiken utlöst en kedja av deportationer till länder som den asylsökande har passerat på väg till eller inom Europa. ”Släpptes de inte in där, uppstod tidigt en situation som innebar att de asylsökande sändes mellan olika flygplatser, ibland i månader i sträck, något som Göran Melander uppmärksammade så tidigt som 1978 i boken *Refugees in orbit*.” Norström menar att Dublinkonventionen har skapat liknande problem. Den praktiska tillämpningen av konventionen, med vägrat sakprövning i Sverige, leder enligt kritiker till att skyddsbehövande i svensk mening skickas till länder där de inte är skyddade (a.a., s.66). Jag vill tillägga att det också kan leda till att människor går under jorden.

För svensk del trädde Schengenavtalet i kraft under mars 2001. Det är ett regelverk för fri rörlighet mellan staterna och innebär att den som befinner sig inom Schengenområdet ska kunna resa fritt utan gränskontroll. Asylsökande är undantagna från rätten att resa fritt. I datasystemet Schengen Information System (SIS) får varje medlemsland föra in uppgifter om efterlysta personer, fordon eller föremål. SIS innehåller också en särskild lista där länderna kan registrera personer som de vill hindra från att resa in i området, enligt Norström. Datasystemet får användas av Migrationsverket, Utlänningsnämnden, polis och tull. Vidare skriver Norström att viseringstvång gäller mot praktiskt taget alla länder varifrån människor flyr i något större antal. Då det som förföljd kan vara omöjligt att utan allvarlig risk söka visum innebär detta att asylsökande hindras från sin rätt att nå ett land där de kan söka skydd. De flesta ambassader utfärdar dessutom endast visa för affärsresor, studier eller turism, och inte för de som behöver skydd, enligt Norström (a.a., s.64-65).

Sverige anslöt sig den 15 januari 2003 till Eurodac, en databas som jämför fingeravtryck från asylsökande inom EU. Man kan genom detta system upptäcka om en person sökt asyl i något annat EU- eller Schengenland eller om personen har sökt asyl tidigare i Sverige under samma eller annan identitet. Resultatet tar tre månader (a.a., s.66-67).

En mängd åtgärder har vidtagits för att hindra oreglerad immigration, som bötesfällande av flyg-, tåg-, buss- och färjebolag. Det sänds också administrativ personal från migrationsmyndigheterna till flygplatser, ambassader och konsulat, med uppgift att bidra till kompetenshöjning vid beskickningen och att avlasta när ärendehantering är stor. De informerar också flygbolagens personal om hur man ser att resehandlingar är äkta, skriver Norström (a.a., s.65). Hon menar att den alltmer sofistikerade gränsbevakningen har fört med sig en marknad för människosmugglare som använder alltmer cyniska metoder. Smugglare kräver för det mesta att den asylsökande gör sig av med alla dokument som kan spåra dem till resvägen eller ett visst transportbolag. Flyktingar kan också göra sig av med resehandlingar för att undvika att hamna i en ”orbetsituation” eller så har det varit nödvändigt att använda förfalskade dokument för att kunna resa. Avsaknaden av dokument innebär problem i samband med ansökan om asyl. Det leder till problem med att fastställa den sökandes identitet och till att den sökandes trovärdighet ifrågasätts. Möjligheten att avgöra vem som är i behov av skydd försvåras (a.a., s.67-68).

2.3.2 Den svenska utlänningslagen och asylprocessen

Som Norström poängterar så kunde människor flytta till Sverige mer eller mindre fritt för att börja arbeta under 1950- och 60-talen. I samband med att invandringen reglerades 1967 infördes krav på att alla, utom flyktingar och nordiska medborgare, skulle ha beviljats uppehållstillstånd innan inflyttning till Sverige. Detta ledde till att nya krav ställdes på asylprövningen. Hon skriver att en statlig organisation för flykting- och migrationspolitiken byggdes upp, Statens invandrarverk 1969 (nuvarande Migrationsverket). Beslut tagna av verket överklagades fram till 1992 hos regeringen och därefter hos Utlänningsnämnden. Asylmottagandet är, enligt Norström, präglad av ett starkt statligt engagemang och en hög grad av statlig kontroll både av individer och av myndighetsutövning (Norström, 2004, s.57-58).

Det svenska systemet bygger på grundprincipen att den som får stanna får ett permanent uppehållstillstånd (PUT) med samma skyldig- och rättigheter som alla andra invånare, nämner Norström (a.a., s.57).

I Sverige regleras utlänningsrättsställning i första hand genom utlänningslagen (1989:529) och utlänningsförordningen (1989:574). Utlänningslagen är det viktigaste instrumentet i den

svenska flyktingpolitiken, den anger såväl den enskildes som statens rättigheter och skyldigheter. Den som söker asyl i Sverige har rätt att få sin sak prövad, rätt att vistas i landet under tiden som prövningen sker och rätt att bli erkänd som flykting, om kriterierna för flyktingskap uppfylls, som Norström skriver (a.a., s.58).

Utlänningslagens 3 kapitel 2 § avser med begreppet (konventions) *flykting*:

en utlänning som befinner sig utanför det land, som han är medborgare i, därför att han känner välgrundad fruktan för förföljelse på grund av sin ras, nationalitet, tillhörighet till en viss samhällsgrupp eller på grund av sin religiösa eller politiska uppfattning, och som inte kan eller på grund av sin fruktan inte vill begagna sig av detta lands skydd. Vad som nu sagts gäller oberoende av om förföljelsen utgår från landets myndigheter eller dessa inte kan antas bereda trygghet mot förföljelse från enskilda.

Som flykting skall även anses den som är statslös och som av samma skäl befinner sig utanför det land där han tidigare har haft sin vanliga vistelseort och som inte kan eller på grund av sin fruktan inte vill återvända dit.

Kategorier som inkluderas i utlänningslagen som skyddsbehövande är också: personer som riskerar dödsstraff, kroppsstraff, tortyr, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (3 kapitlet 3 § 1), personer som flyr på grund av väpnad konflikt eller miljökatastrof (3 kapitlet 3 § 2) samt personer som förföljs på grund av kön eller homosexualitet (3 kapitlet 3 § 3) (Eriksson & Henriksson, 1997, s.13).

Angel & Hjern skriver att under slutet av 1990-talet och början av 2000-talet har allt färre flyktingar beviljats uppehållstillstånd på grund av skyddsskäl i Sverige till skillnad från andra länder i Europa. Detta har inneburit att en större andel flyktingar har beviljats uppehållstillstånd av *humanitära skäl*. Kriterierna för vad som är att anse som humanitära skäl definieras av regeringen genom vägledande skäl. Ofta handlar det om sjukdomar av olika slag. Under vissa tidsperioder har man för barn även ansett att en stark anknytning till Sverige i form av t.ex. långvarig skolgång varit skäl att få uppehållstillstånd av humanitära skäl, enligt Angel & Hjern. Flyktingar som beviljas uppehållstillstånd med full flyktingstatus (skyddsbehov) får resedokument och har ett starkare skydd mot utvisning samt ett något bättre socialt skydd i det svenska samhället, t.ex. vid pensionering, menar författarna (Angel & Hjern, 2004, s.16).

En ansökan om asyl lämnas till Migrationsverket som utreder och beslutar om uppehållstillstånd mm. Om en person som ansökt om asyl delges ett avvisningsbeslut har personen normalt tre veckor på sig att överklaga beslutet till Utlänningsnämnden innan det vinner laga kraft. Efter ett avvisningsbeslut från Utlänningsnämnden kan en ny ansökan om uppehållstillstånd (NUT) göras enbart om nya skäl har tillkommit. I en ny ansökan åberopas omständigheter som inte framkommit eller dokumenterats tidigare, skäl som alltså inte prövats förut. Om Utlänningsnämnden anser att ansökan ska prövas kan nämnden besluta om inhibition av verkställandet av avvisningsbeslutet under den tid nämnden prövar den nya ansökningen. Under perioden av inhibition har en person samma rättigheter som en asylsökande. Då ett avvisningsbeslut har fattats av Utlänningsnämnden äger det laga kraft och kan omedelbart verkställas. Vanligen kallas flyktingen till Migrationsverket för att bestämma ett datum för resan. Om flyktingen väljer att inte samarbeta överlämnas ärendet till polisen som har möjlighet att genomföra avvisningen med tvångsmetoder (Angel & Hjern, Eriksson & Henriksson, SoS-rapport 1999:5).

Det har enligt Eriksson & Henriksson skett förändringar i tillämpningen av utlänningslagen genom att beviskraven i praktiken har skärpts. Författarna ser förändringarna som attitydförändringar vilka, genom dagens mer restriktiva flyktingpolitik, drabbar enskilda personer när de bedöms som icke trovärdiga. De anser att utvecklingen mot ökad misstro gentemot asylsökande har pågått sedan 1990. ”Förändringen innebär att beslut om uppehållstillstånd som tidigare grundades på en bedömning av en persons asylskäl nu grundar sig framför allt på en bedömning av trovärdigheten i den asylsökandes berättelse. Skälen i sig spelar mindre roll.” (Eriksson & Henriksson, 1997, s.39). Detta liknar Norströms beskrivning av misstron riktad mot flyktingar. Hon menar att beslutsfattaren konstruerar ”den andra” utifrån en misstänksam hållning där den asylsökandes erfarenheter och behov trivialiseras eller negligeras. Vikt läggs vid att komma på inkonsistenser eller felaktigheter i asylberättelsen, något som enligt Norström inte är svårt då de detaljfrågor som ställs till den sökande sällan har att göra med det som utlöste flykten och dessutom är omöjliga i relation till hur en normal människas minne fungerar. Detta kan bli en sanningsfälla, menar Norström (Norström, 2004, s.192). I de fall som FN:s Tortyrkommitté har tagit upp har Sverige, enligt Eriksson & Henriksson, kritiserats för utlänningsmyndigheternas tjänstemäns attityd att inte tro på nya skäl, för missuppfattningen att en upptrappad historia med ny information innebär att en person ljugar (Eriksson & Henriksson, 1997, s.39-40).

2.4 De gömda och lagen

I juni 1990 ratificerade Sverige, som en av de första europeiska nationerna, Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter – ”barnkonventionen”. Portalparagrafen om barnets bästa är nu också införd i Utlänningslagen. I och med detta förbinder sig Sverige att leva upp till de förpliktelser som konventionen stadgar.

Artikel 2.2 i Barnkonventionen talar om att inget barn får diskrimineras, oavsett orsak. Det talas också om att detta gäller *alla barn under ett lands jurisdiktion*, oavsett legal status. Konventionen gäller således för alla barn som finns i Sverige, även grupper av barn i samhällets marginal, som asylsökande och gömda barn (Angel & Hjern, 2004, s.19).

I skriften *När barn lever gömda* skrivs att barnkonventionen ses som en viktig utgångspunkt för det regeringsuppdrag som rapporten är ett resultat av. Det poängteras att fyra principer utgör barnkonventionens kärna: den tidigare nämnda principen om icke-diskriminering (artikel 2), principen om barnets bästa (artikel 3), barnets rätt till liv och utveckling (artikel 6) samt barnets rätt att komma till tals (artikel 12). Författarna menar att även föräldraansvaret (artikel 18), barns rätt till hälso- och sjukvård (artikel 24) och barns rätt till utbildning (artikel 28) är av betydelse i det aktuella utredningsarbetet (SoS-rapport 1999:5, s.16).

2.4.1 Sjukvården

Nämnas bör att vid den tidpunkt då SoS-rapporten publicerades var de gömda barnens rätt till hälso- och sjukvård begränsad till akut sjukvård, vilket gäller för gömda vuxna idag.

I barnkommitténs betänkande (SOU 1997:116 ”Barns bästa i främsta rummet”) föreslås lagändringar gällande lika rätt till vård för gömda barn, skrivs i SoS-rapporten. Enligt kommittén skulle ett sådant formellt ställningstagande ändå riskera att bli verkningslöst eftersom barnen och deras föräldrar knappast skulle våga ta kontakt med sjukvården på grund av risken att det i så fall röjs var de befinner sig. Kommittén utvecklar också resonemanget i förhållande till gällande sekretesslagstiftning, vilken jag återkommer till. Denna oro hos familjer som gömmer sig för att uppgifter röjs antingen av misstag eller avsiktligt tas också

upp i rapporten. De menar att oavsett om detta hot motsvarar en reell verklighet så lever rädslan kvar så länge polisen har en formell rätt att eftersöka gömda barn och deras föräldrar också på sjukvårdsinrättningar. Rädslan för upptäckt och avvisning framhålls, enligt författarna, också av läkare och psykologer som ett allvarligt hinder för vård och behandling inom barn- och ungdomspsykiatri. Ett problem som ofta aktualiseras är frågan om betalning för vården, menar utredarna. Det gäller både akutsjukvård och långvarig behandling. Frågor om vem som ska betala och hur mycket uppstår ofta redan i kassan. Problemet anses ha ökat i takt med att allt fler mottagningar och kliniker blir ekonomiska resultatenheter. Det har enligt undersökningen framkommit att det saknas en enhetlig policy i dessa frågor och att det därför blir upp till den enskilde i vårdpersonalen att avgöra. Utredningen framhåller också att oförmågan att betala bidrar till att föräldrar sällan söker vård för sina barn eller väntar in i det längsta, vilket medför stora risker (SoS-rapport 1999:5, s.84-88).

Enligt svensk hälso- och sjukvårdslag har gömda flyktingar endast rätt till akut vård. Vården får de också räkna med att bekosta själva, om det finns möjlighet. Barn som lever gömda har nu dock (sedan maj år 2000) tillförsäkrats samma rättigheter till hälso- och sjukvård och tandvård som andra barn i Sverige, enligt ett avtal mellan Landstingsförbundet och staten (Angel & Hjern, 2004, s.21).

Eriksson & Henriksson poängterar att ingen får nekas akut vård för att de inte är boende i landstinget eller för att de inte kan betala, vilket också gäller för gömda flyktingar. I och med att gömda flyktingar söker akut vård måste de dock vara beredda att uppge sin identitet (Eriksson & Henriksson, 1997, s.20). Sekretesslagen (1980:100) föreskriver i 7 kapitlet 1 § att sekretess gäller inom hälso- och sjukvården för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Dessa sekretessregler skyddar gömda flyktingar på samma sätt som andra patienter inom vården. Hälso- och sjukvårdspersonal är dock skyldig att lämna ut uppgift om huruvida någon vistas på en sjukvårdsinrättning om uppgiften i ett särskilt fall begärs av en domstol, polis-, åklagar-, kronofogde- eller skattemyndighet. Sjukvårdspersonalen är då skyldig att svara men har däremot inte rätt att lämna ut adress eller andra uppgifter om någon person till polisen. Det är heller inte lagligt att lämna ut uppgifter då det inte begärs, för att till exempel göra en förfrågan om ersättningsmöjlighet, som författarna skriver. Personalen får alltså inte efterfråga gömda flyktingars rättigheter till ersatt vård på ett sådant sätt att polis kan komma att tillkallas (a.a., s.24-25). Författarna beskriver

på liknande sätt som tidigare tagits upp problemet med det ekonomiska ansvaret som är nedflyttat till varje klinik som bevakas och pressas av besparingskrav. Staten har ju frånsagt sig ekonomiskt ansvar genom att undanta gömda flyktingar som undanhåller sig avvisning från ekonomisk ersättning. De menar att det tidigare var lättare att få sjukhusen att ta emot gömda flyktingar, att det då fanns en större generositet (a.a., s.55).

Eriksson & Henriksson menar att det uppstår en rad praktiska hinder i gömda flyktingars möte med vården. En stor del av dessa bottnar i att sjukvårdpersonalen har dålig kännedom om gällande regler och om flyktingarnas situation. En allvarlig svårighet är att det finns sekretessproblem inom vården vid mötet med denna patientgrupp, vilket beror på öppet angiveri och bristande kunskap. De beskriver en etisk problematik med en balansgång mellan olika roller som ekonomiskt ansvar och läkarreglerna att patientens bästa alltid ska komma i första hand. Författarna menar att ekonomin ofta styr vilken vård som ges. Läkaren bör vägledas av sin yrkesetik oberoende av rådande politik, enligt Eriksson & Henriksson. De skriver också att deras intervjuer tydligt uttryckt att utlänningslagen inte längre följs, att det för närvarande råder en strängare policy och praxis än vad lagen kräver. ”Detta kan medföra att en större andel av de människor som sökt uppehållstillstånd i Sverige väljer att undanhålla sig avvisning efter att ha fått avslag på sin ansökan. Ju svårare det är att bevilja asyl desto större problematik kan gömda flyktingar komma att innebära.” (a.a., s.6-7).

2.4.2 Skolgången

De gömda barnen omfattas inte av skolplikt och deras skolgång regleras således inte i skollagstiftningen. För barn som är gömda, för att undgå att ett slutligt avvisningsbeslut verkställs, finns ingen uttalad lagmässig reglering. De har således ingen uttalad rätt till skolgång men det finns inte heller något uttryckligt förbud mot att de får tillgång till skolgång, menar författarna (SoS-rapport 1999:5, s.92). Grundskolans verksamhet regleras genom grundskoleförordningen. Det föreskrivs i 6 kapitlet 2 § första stycket att: ”barn som vistas i Sverige i avvaktan på beslut i ett ärende om uppehållstillstånd eller *under liknande omständigheter* (utredarnas kursivering) och som skulle fullgöra sin skolplikt i grundskolan, om de var bosatta i landet, skall tas emot i grundskolan i den kommun där de vistas. De skall tas emot så snart skolgång är lämplig för dem med hänsyn till deras personliga förhållanden.” (a.a., s.104). Utredarna ser mot bakgrund av grundskoleförordningens formulering att gömda

barns möjligheter till skolgång befinner sig i en ”gråzon” och att lokala förhållanden och enskilda initiativ verkar bli avgörande.

Då utredarna inte kan utläsa någon direkt skyldighet för kommunerna att ta emot de gömda barnen kan jag tänka mig att det också här handlar om ekonomiska frågor i de enskilda fallen, på samma sätt som inom vården. De kommunala skolorna styrs ju liksom sjukvården av smala ekonomiska budgetar. För undervisning av asylsökande elever utgår en schablonersättning per elev till kommunen från Migrationsverket. Denna ersättning utgår inte för gömda barn.

SoS-rapportens författare menar, mot bakgrund av deras intervjuundersökningar, att det som i praktiken i första hand tycks hindra barnen från att gå i skolan är rädslan för upptäckt. Det betonas också skolans viktiga roll för de gömda barnens liv då de är utsultna på umgänge med jämnåriga och skolan kan vara det enda normala i tillvaron för dessa barn (a.a., s.91-93).

2.4.3 Socialtjänsten

Socialtjänstens ansvar för befolkningens välbefinnande gäller endast dem i befolkningen som har ett giltigt uppehållstillstånd, varför det är svårt för socialtjänsten att kunna hjälpa gömda familjer, enligt Angel & Hjern. De poängterar dock ett viktigt undantag, nämligen att socialtjänstens ansvar för barn som far illa gäller alla barn som vistas i kommunen, även asylsökande och gömda. En anmälan om ett gömt barn som far illa ska därför behandlas med samma ambition som andra anmälningar. Vad som komplicerar situationen är att socialtjänsten är skyldig att anmäla till polisen om de träffar personer utan uppehållstillstånd. Detta kan i sin tur leda till att avvisningen av familjen verkställs (Angel & Hjern, 2004, s.277).

I SoS-rapporten skrivs att när en nämnd första gången vidtar en åtgärd i fråga om socialtjänst som angår en utlänning, ska nämnden enligt 6 kapitlet 2 § 3 p. utlänningsförordningen (1989:597) utom i vissa särskilt angivna undantagsfall underrätta polismyndigheten om detta. Uppgifter om den som håller sig gömd ska lämnas, undantag gäller t.ex. den som har eller visar att han har sökt uppehållstillstånd. I fall då uppgift begärs från t.ex. polis, för att de behövs gällande verkställighet av avvisningsbeslut, är socialnämnden skyldig att lämna dessa enligt 11 kapitlet 6 § utlänningslagen (1989:529). Uppgifterna får dock inte lämnas på nämndens eget initiativ. Bestämmelsen om underrättelse till polismyndigheten kan utgöra ett

hinder för att inleda vård och behandling av gömda barn inom socialtjänsten och medföra att familjer som gömmer sig inte vågar söka socialtjänstens bistånd (SoS-rapport 1999:5, s.89-90).

2.4.4 Juridisk hjälp

Angel & Hjern skriver att alla asylsökande som inte direktavvisas vid gränsen får ett juridiskt biträde som betalas av allmänna medel. Tills avvisningsbeslutet har fattats får det juridiska biträdet ersättning för att bistå sina klienter, men därefter måste flyktingen själv betala för att få juridiskt stöd. Ibland finns det möjlighet att få kostnadsfri hjälp via frivilligorganisationernas rådgivningsbyrå i Stockholm och det finns vissa advokater som ställer upp gratis för särskilda fall (Angel & Hjern, 2004, s.275).

2.5 Massmedia och debatt

Kyrkans Tidning skriver i nr 47: 2003 att av 30000 asylsökande i Sverige det året beräknas endast 20 procent få ett positivt besked. Regeringen lade under hösten fram ett lagförslag där möjligheten till ny ansökan efter avslag hos Migrationsverket och Utlänningsnämnden tas bort. Många anser, enligt Kyrkans Tidning, att detta kommer att leda till fler gömda flyktingar i Sverige (www.kyrkanstidning.com).

Under förra året gick mer än 3000 flyktingar under jorden sedan de fått avslag på sin asylansökan. Totalt beräknas så många som 8000 gömma sig, varav cirka en tredjedel är barn. Det är följden av en allt strängare praxis i asylärenden, som gjort det nästan omöjligt att få uppehållstillstånd i Sverige, skriver 28 präster i Svenska kyrkan på DN Debatt.

I DN:s debattartikel från november 2003 skriver prästerna att de allt oftare möter gömda flyktingar i behov av pengar till mat, kontakt med läkare eller som saknar tak över huvudet. De menar att lagstiftningen inte har ändrats men att praxis i asylärenden har blivit betydligt strängare. Fler och fler avviker och gömmer sig. Enligt prästerna är svenska läkare de talat med förtvivlade över att Migrationsverket och Utlänningsnämnden inte längre tycks ta deras intyg på allvar. Juridiska ombud har uppfattningen att det nu är nästan omöjligt att få uppehållstillstånd åt sina klienter. De 28 prästerna kritiserar också att Dublinkonventionen allt

för lättvindigt hänvisas till för att komma ifrån ett ansvar. Praxis i dag överensstämmer inte med intentionerna i utlänningslagens förarbeten.” (www.dn.se, DN Debatt ”Allt fler flyktingar går under jorden”).

Sanna Vestin är författaren till *Flyktingboken – från Duvemåla till Fort Europa*, en starkt kritisk skildring av Europas flyktingpolitik. Hon diskuterar EU-regler och svenska lagar från flyktingens perspektiv. ”Vestin menar att attityderna mot flyktingar har hårdnat och att den Europeiska unionen håller på att förvandlas till ett ”Fort Europa”, nästan omöjligt för den flyende att penetrera.” (utifrån intervjuartikel i Amnesty Press, 7 november 2002). ”- På 70-talet betraktades flyktingar som hotade människor som vi måste skydda. Nu betraktas flyktingar som ett hot som vi måste skydda oss emot. Detta får konsekvenser när EU utformar sin gemensamma politik.” Om flyktingar ses som ett hot kommer alla länder att försöka slippa att ta hand om dem. Vestin menar att Dublinkonventionen riskerar att splittra familjer, då de kanske tvingas dela på sig under flykten, och dessutom kan familjer som hunnit rota sig i ett land ryckas upp igen om det visar sig att de passerat ett annat EU-land på vägen. Hon menar att flyktingarna själva ska få bestämma vilket land de ska komma till. Hon kritiserar också att många EU-länder har definierat vissa utomeuropeiska länder som ”säkert tredje land”, i syfte att tvinga fattigare länder att ta emot flyktingar som Europa inte vill ha. Hon ser Genèvekonventionen som en måttstock, då alla EU-länder har skrivit under den och kan kontrolleras mot den. Sverige och andra EU-länder har dessutom vissa tillägg i sina lagar, vilket enligt Vestin borde ge flyktingar ett bra skydd. ”Problemet handlar, enligt Vestin, om att EU-länderna skapar gemensamma lagar som gör att Genèvekonventionens syfte att skydda flyktingar inte uppfylls.” I stället för att, som nu, fokusera på ökad säkerhet, visumtvång och gränskontroll för att hindra illegal invandring, borde EU:s fokus, menar Vestin, ligga på frågan om hur asylsökande ska försäkras rätten att komma in i unionen på legal väg samt försäkras en human behandling i EU (Amnesty Press, www2.amnesty.se).

Anita Dorazio, som jag också har genomfört en intervju med, skriver i Ordfront att ”Flyktingrätten är ett enda stort humanitärt haveri just för att den varit och är konjunkturpassad *politik*.” (”Det humanitära hyckleriet” i Ordfront magasin 11/2000).

”Att vara gömd är att försvinna. Inte bara för myndigheterna utan också ur civilsamhället och för sig själv. Många som gömmer sig upplever just detta som det värsta. I Göteborg startade några iranska asylsökande och gömda tillsammans Oberoende Asylgruppen, för att bli synliga

igen.” Detta står att läsa i *Artikel 14*, med huvudrubrik ”Sverige litat på Iran” på försätsbladet. Gällande iranska flyktingar skrivs att ”de blir inte trodda, de knäcks av negativa beslut och för alltför många slutar asylprocessen med att de går under jorden i Sverige. De varken kan eller vågar återvända till hemlandet.” (Artikel 14 nr 2/2004, s.17).

Vår bostad rapporterar om gömda och utnyttjade människor som tvingas att betala ockerhyror. Bland annat berättar de om HIV-positiv Manuel, hans fru och deras två små barn som har vistats illegalt i Sverige i ett år. De gömmer sig idag i ett rum på 16 kvadratmeter i en av Stockholms södra förorter. Hyran är på 2800 kronor i månaden. I storstäder är det lättare att finna svartjobb, lättare att vara anonym och hålla sig undan från polis och andra myndigheter. ”Detta innebär i sin tur en lukrativ marknad för lägenhetsinnehavare som hyr ut sina bostäder till så många personer och till så hög hyra som möjligt. Småfiffare som profiterar på andras olycka.” (Vår bostad, nr 4, april 2004, s.6-11).

Nätverket *Ingen Människa är Illegal* anordnade en festival i Göteborg i juni 2003. Där berättade Anne Sjögren om hur Rosengrenska stiftelsen i Göteborg anordnar vård till de gömda flyktingar som saknar de sista fyra siffrorna i personnumret och som inte kan eller vågar söka hjälp inom vanlig sjukvård. Stockholms Fria Tidning har skrivit en artikel kring hennes berättelse. Hon menar att det är ett krav inom sjukvården att ha ett fullständigt personnummer då det handlar om hur patienterna ska administreras. Det händer att sjukvårdspersonal av ren okunnighet ringer till polisen eller militären för att få hjälp med bokföringen, säger hon. Sjögren menar att det är väldigt vanligt att gömda flyktingar bryts ner, då det är oerhört påfrestande att leva som gömd. Man är hela tiden rädd för att bli upptäckt eller angiven. ”Efter tredje, fjärde eller sjunde självmordsförsöket får de kanske uppehållstillstånd. Men då är det en lång väg tillbaka.” Det skrivs att till skillnad från liknande nätverk i till exempel Stockholm saknar Rosengrenska en fast lokal. I stället bestämmer man ett möte för att därefter gå vidare till dem som står på kontaktlistan. ”- I Malmö/Lund finns starka krafter för att inga gömda flyktingar ska få sjukvård överhuvudtaget. Man säger att de inte har några riktiga sjukdomar, säger Anne Sjögren, sjuksköterska från Rosengrenska stiftelsen i Göteborg.” (www.stockholms.fria.nu).

Den 28 juni berättade DN om Aladin Bubani och hans familj. Väntan på uppehållstillstånd gjorde äldsta dottern apatisk och hon slutade äta. I samband med att familjen skulle avvisas förvärrades hennes tillstånd och hon fördes akut till Astrid Lindgrens barnsjukhus. Hon

sondmatas fyra gånger dagligen. ”Hennes situation är inte unik. Bara i Stockholm har kostnaderna för barn- och ungdomspsykiatrisk sjukhusanknuten vård ökat från 3 miljoner till 13 miljoner kronor under åren 2000-2002. Det handlar om asylsökande barn som, likt Jenifer Bubani, har slutat tala, äta och som lider av inkontinens. Hur långt kan det gå? Så långt att barnen avlider?” (Dagens Nyheter, 28 juni 2004).

2.6 De gömdas situation

De gömda flyktingarna lever utanför samhället, i ständig rädsla för att arresteras och bli utvisade. De lever i daglig skräck för förföljelse. De blir helt beroende av hjälp från släktingar, bekanta och ideella organisationer för försörjning och boende. Förhållandet blir ojämnt där den som är gömd förlorar all möjlighet till eget ansvar. Eriksson & Henriksson visar på att ett av de största problemen för de som valt att gömma sig är att hitta en trygg bostad och ofta flyttar de med täta intervall av rädsla för att bli upptäckta eller för att den de bor hos inte orkar gömma dem längre. Ofta bor de hos släktingar, ibland hos andra svenskar eller i en del fall har de gömt sig i kyrkor och angränsande lokaler. De gömda flyktingarna är hänvisade till svartjobb eller ekonomiskt stöd från organisationer eller privatpersoner för att överleva. Författarna påpekar också de gömdas ständiga tillvaro av ovisshet, utan något fotfäste eller möjlighet att planera någonting för framtiden. ”Allt är en lång utdragen väntan.” (Eriksson & Henriksson, 1997, s.78). Deras situation innebär att leva i ständig rädsla för att bli upptäckt, att någon kan ange dem, att polisen när som helst kan komma och verkställa avvisningen. Barnen försöker vara tysta, låta bli att leka, att gå utanför dörren eller ta kontakt med omgivningen. Eriksson & Henriksson menar att skräcken inte är ogrundad, att det händer att polis går och knackar dörr i invandrartäta områden eller stoppar människor med utländskt utseende på gatan för att kontrollera identitetshandlingar. Polisen hävdar dock själva att de inte letar aktivt utan enbart agerar om de får information om var någon befinner sig (a.a., s.78). Personer som lever gömda är oftast helt isolerade från samhället och utan någon sysselsättning. Familjer hamnar ofta i konflikter och tvingas ofta att dela på sig. Barnen blir väldigt ensamma och de flesta kan inte gå på daghem eller i skola.

Det finns vissa nätverk och organisationer som på olika sätt hjälper gömda flyktingar. Här kan nämnas Flyktinggruppernas och Asylkommittéernas Riksråd (FARR), Fristadsrörelsen, Röda

Korset, Svenska Kyrkan, Amnesty International. Det finns också nätverk av läkare, psykologer, sjuksköterskor och advokater som ställer upp kostnadsfritt med sitt arbete för gömda flyktingar. Jag har genomfört intervjuer med representanter för Asylgruppen i Malmö och Asylkommittén i Stockholm och kommer att beskriva dem och deras verksamheter senare.

2.7 Marginalitetsbegreppet som teoretisk tolkningsram

Lars Svedberg skriver att marginalitetsbegreppet har genomgått en tydlig historisk utveckling och urskiljer fyra centrala utvecklingslinjer. Dessa är marginalitet som kulturell klyvning, som socialpsykologiskt dilemma, som sociokulturell isolering och som partiell socioekonomisk delaktighet. En marginalmänniska sägs, i svenska ordböcker och lexikon, vara en person som står vid sidan av samhället, en grupp eller liknande. I Svenska Akademiens ordlista anges innebörden *förvisad till undanskymd plats* enligt Svedberg. Han skriver att begreppet den marginella människan (the marginal man) användes inom ekonomin innan det dök upp i sociologin (Svedberg, 1995, s.9-10).

Robert Park var den förste att knyta an till begreppet marginalitet i sociologiska sammanhang. Svedberg menar att Parks arbete har och har haft betydelse dels som pionjärbete och dels som grundläggande förståelseram för hur man kan använda begreppet. ”I en artikel från 1928 *Human Migration and the Marginal Man* lanserade han begreppet *den marginella människan*.” (a.a., s.12). Under inflytande av Georg Simmel intresserade sig Park för att försöka förstå och begreppsliggöra utsatta grupper, som de färgades, förhållande till den moderna storstadens liv och särdrag. Svedberg menar att han ringade in ett grundläggande samhällsligt fenomen. När marginalitetsbegreppet lanserades 1928 var Park den berömda Chicagoskolans ledare. Den sociologiska institutionen vid universitetet i Chicago, med forskarnamn som t.ex. Dewey, Mead, Thomas och Znanieckis, hade under 1920-talet blivit ledande internationellt inom sociologin. Forskarna underströk vikten av att se till samspelet mellan individuella och sociala fenomen. Metodologiskt blev inriktningen banbrytande, genom användande av personliga dokument och presentation av självbiografier och levnadshistorier. Vikt lades vid individers föreställningar och egna tolkningar av sin situation. Man använde sig av deltagande observation och intervjuer och återgav människors egna

utsagor. Stort intresse fanns för t.ex. invandrargrupper. Park hade en tilltro till kvalitativa datas egenvärde (a.a., s.14-16).

Enligt Svedberg finns det i samhällsvetenskapen två olikartade begreppsliga huvudinriktningar. ”Den ena avser att ringa in *en utsatt position i förhållande till ett centrum*. Den andra att fånga in och beskriva *en kluven ställning mellan två poler*.” (a.a., s. 11). Han menar att begreppet har använts brett och oklart. Det används på såväl individ-, som grupp- och samhällsnivå.

Svedberg understryker ett antal aspekter som han anser är viktiga för att marginalitetsbegreppet ska bli fruktbart. Han menar att man måste hänföra det till *en väl angränsad ställning, specifika praktiker och bestämda sociala situationer* samt att man ska betona *processer* istället för tillstånd. ”Det synes då meningsfullt att arbeta parallellt med *ett integrations- och ett konfliktperspektiv*, liksom att försöka se till det dialektiska samspel som finns mellan utsatta grupper och det omgivande samhället. I linje med denna inriktning finns också en strävan mot att granska den *exploatering* som marginaliserade grupper utsätts för liksom deras *förhållande till de sociala välfärdssystemen*.” (a.a., s.41-42). Marginalitetens utformning sker i ett komplext samspel mellan individ och samhälle. Svedbergs riktlinjer stämmer väl med det intresse jag har för de avvisningshotade och gömda flyktingarnas situation, och jag avser att försöka använda mig av marginalitetsbegreppet utifrån dessa aspekter.

Då jag använder begreppet marginalitet gör jag det för att beskriva och förstå den utsatta gruppen avvisningshotade och gömda flyktingars situation eller position i förhållande till majoritetsbefolkningen svenska medborgare. Detta för att de rättigheter vi tar för givna som boende i Sverige gäller i egenskap av medborgarskap och innehav av ett fullständigt personnummer. Utan denna ”formalitet”, som innebär så mycket mer än just en formalitet, faller man på flera väsentliga punkter utanför samhället. Detta utanförskap hänför jag till en avgränsad ställning, att leva under avvisningshot, specifika praktiker och bestämda sociala situationer, som kontakter med exempelvis myndigheter, institutioner och sjukvård, vilket jag genom min empiri och utifrån mina övriga referenser försöker att exemplifiera. Jag har också velat belysa de samhälleliga processer som utgör bakgrund till varför man hamnar i en sådan marginaliserad position, processer som ständigt är närvarande.

3. Den empiriska studien

I detta avsnitt beskriver och diskuterar jag min forskningsansats, hermeneutiken, samt mitt metodval, kvalitativa intervjuer. Vidare redogörs för urvalsprocessen och genomförandet av den empiriska studien.

3.1 Forskningsansats och metod

Som jag tidigare har nämnt anser jag att en hermeneutisk forskningsansats är lämplig för min studies syfte, då det handlar om att tolka och försöka förstå de innebörder och meningar de avvisningshotade och gömda flyktingarna upplever och lägger i sin situation och sitt handlande samt bemötande i samhället. Detsamma gäller för de övriga informanter som ingår i min studie, nämligen de som möter avvisningshotade och gömda i sitt arbete. Jag kommer nu att mer ingående beskriva *min tolkning av hermeneutiken* samt beskriva den mer konkreta metod jag har använt mig av för att samla in empirin, nämligen *kvalitativa intervjuer*.

3.1.1 Hermeneutiken

Stora delar av den samhällsvetenskapliga forskningsprocessen kan uppfattas som en tolkningsprocess. Då man inom samhällsvetenskaperna försöker förklara meningsfulla fenomen som beteendemönster, normer, regler och värderingar blir hermeneutiken relevant. Som skrivs i boken *Samhällsvetenskapernas förutsättningar* består en hel del av dessa ämnens datamaterial av meningsfulla fenomen som handlingar, muntliga yttranden och texter (Gilje & Grimen, 1992, s.177-178).

Hermeneutiken kan sägas handla om att tolka, att förstå innebörder människor lägger i sina handlingar. Dahlgren hänvisar till antropologen Geertz och hans analysmetod ”thick description”. Denna betonar de sociala sammanhangen och deras betydelse för människans beteende, att det också handlar om att förstå det som är omedvetet för den enskilda människan och som måste förklaras eller begripliggöras (Dahlgren, 1996, s.193-194).

En grundtanke inom hermeneutiken är att vi alltid förstår något mot bakgrund av vissa förutsättningar, vår egen *förförståelse*. Det tycks ligga i hermeneutikens natur att det inte finns någon entydig definition av termen eller forskningsansatsen, då det just handlar om tolkningar utifrån olika traditioner och historiska och kulturella kontexter. Ödman skriver att hermeneutiken erkänner att det finns flera sätt att förstå världen eller en viss företeelse på, att vi alltid ser från aspekter, att vi aldrig kan ställa oss utanför oss själva när vi studerar verkligheten. ”Hur vi tolkar och förstår betingas alltid av att vi är historiska varelser” (Ödman, 1986, s.10).

Ödman ser beteckningen ”hermeneutiker” som ett samlingsnamn för en mängd olika synsätt och metodiska skiftningar. Skillnaderna kan gälla språkbruk, närheten till undersökningsobjektet eller inställningen till hur tolkningar ska väljas (a.a., s.10).

Både Heidegger och Gadamer påpekar att vi alltid förstår något utifrån vår egen förförståelse av sammanhanget, som Florén skriver. Tolkingen av den andres horisont sker alltid från iakttagarens tradition. Men Gadamer menar att de olika horisonterna kan kommunicera med varandra då de samtidigt som de är olika också har något gemensamt, nämligen den mänskliga existensen. Den hermeneutiska utmaningen ligger i att överbrygga denna skillnad, att förstå den andres position utan att lämna sin egen, vad Gadamer kallar horisontsammanmältning. Detta innebär att aktören samtidigt ses som subjekt för sina handlingar och som objekt för tolkningar, utifrån tolkarens horisont. Habermas har, som Florén skriver, riktat kritik mot att man inte kan förutsätta att det inom varje kultur bara finns en tradition eller horisont, att det är rimligare att också tänka sig klassspecifika horisonter. Han intar en kritisk hållning och menar att man måste gå djupare och också avslöja traditionernas bindningar till ideologier och makt (Florén, 1996, s.273-282).

Inom den hermeneutiska traditionen är språket av största vikt. Ödman skriver att hermeneutiken genom Heidegger och Gadamer blir ”existentiell filosofi”. Den mänskliga verkligheten är ytterst en språklig verklighet (Ödman, 1986, s.30-31). Språkets gränser är världens gränser. För Gadamer, liksom den senare Wittgenstein, är språk inte i första hand ett system av tecken eller representationer vilka på något sätt står för objekt, utan ”an expression of the human mode of ‘being in the world’” (Giddens, 1993, s.64).

Hermeneutiken studerar tolkning av texter och syftet är att vinna en giltig och gemensam förståelse av en texts mening eller innebörd. Kvale hänvisar till Redintzkys definition av hermeneutik som en humanvetenskap som studerar objektiveringar av mänsklig kulturell verksamhet som texter, för att genom tolkning av dem blottlägga den uttryckta meningen och därigenom upprätta en gemensam förståelse (Kvale, 1997, s.50).

Enligt Kvale gällde den så kallade Betti-Gadamer-striden om hermeneutik är en speciell teknik för litterär tolkning (utifrån Betti) eller om den innebär ett mer fundamentalt ifrågasättande av varats mening (utifrån Gadamer) (a.a., s.50). Enligt Giddens menar Betti att hermeneutikens fyra premisser är följande: objektet måste förstås utifrån sina egna villkor (alltså som ett subjekt), det måste förstås i sin kontext, det måste överrensstämma med tolkarens erfarenheter (förförståelse) samt tolkningen av en mänsklig produkt eller handling måste vara adekvat i förhållande till intentionerna hos skaparen (Giddens, 1993, s.69). Betti kritiserar Gadamer för att missa den sista punkten. Utifrån Gadamer är hermeneutiken dock ingen metod som kan komma med korrekta eller inkorrekta förklaringar i betydelsen av vad en författare menade att kommunicera via en text. Gadamer lutar sig mot Heidegger då han hävdar att vad en författare menade att kommunicera inte går att fånga. Det förhållandet att en text har skrivits ned är grundläggande, ”a text gains an existence of its own, detached from that of its author” (a.a., s.69). Förståelse av texten är på så sätt en ständigt pågående process vilken aldrig kan slutföras. Nya tolkningar av dess innebörd kommer att göras utifrån nya traditioner. I kontrasten mellan *Verstehen* (att förstå) och *Erklären* (att förklara) ligger tonvikten på den psykologiska ’re-enactment’ eller föreställda rekonstruktionen av den andres upplevelse, vilken krävs av en observatör som vill studera mänskligt socialt liv och historia. Enligt Gadamer handlar *verstehen* om en kreativ process, att träda in i en annan tradition, så att det förflutna och nuet ständigt ”förhandlar” med varandra. ”What marks of the objects (subjects) whose conduct is studied in the *Geisteswissenschaften* is that, in principle, the observer can, and indeed in a definite sense must, enter into dialogue with them in order to understand how they act.” (a.a., s.61-62). All förståelse är situerad i en historisk kontext, utifrån en särskild referensram, tradition eller horisont.

Kvale poängterar skillnaden mellan litterära texter och intervjutexter. Hermeneutiken har traditionellt behandlat tolkningen av avslutade texter medan en forskningsintervju omfattar både skapandet och tolkningen av en text, som Kvale skriver. Intervjutexten omfattar både skapandet och den framförhandlade tolkningen av texten. Intervjun är, till skillnad från en

litterär text, knuten till en specifik mellanmänsklig situation där också sådant som gester och kroppsspråk spelar in. Litterära texter är koncentrerade och välartikulerade medan intervjutexter ofta är vaga, repetitiva och innehåller mycket ”brus”. Kvale menar samtidigt att detta kan ge viktig information genom en djupare psykologisk tolkning, en form av ”djuphermeneutik” (Kvale, 1997, s.50-53).

Kvale menar vidare att hermeneutiken är dubbelt relevant för intervjuforskning ”först genom att kasta ljus över den dialog som skapar de intervjutexter som ska tolkas och sedan genom att klarlägga den process där intervjutexterna tolkas, vilken återigen kan uppfattas som en dialog eller ett samtal med texten” (a.a., s.49). Enligt Kvale är tolkningen av en specificerbar mening och de frågor som ställs i detta syfte det centrala för en hermeneutisk förståelse. Uttolkarens förkunskaper om textens ämne får här stor betydelse (a.a., s.42).

Som Kvale beskriver så karakteriseras tolkningen av meningen av en hermeneutisk cirkel (även kallad hermeneutisk spiral). Förståelsen av en text sker genom en process i vilken det finns en ständig växling mellan delar och helhet. ”Utifrån en ofta vag och intuitiv uppfattning om texten som helhet tolkas de enskilda delarna, och utifrån dessa tolkningar relateras delarna sedan återigen till helheten och så vidare.”(a.a., s.51). Florén skriver att med den hermeneutiska cirkeln menas ett arbetssätt som rör sig från helhet till del och åter till helhet, tolkningen rör sig alltså i en cirkel. Med hänvisning till Schleiermacher skriver han att det handlar om ett samspel mellan den språkliga och den psykologiska cirkeln (Florén, 1996, s.274-275). Ödman uttrycker det som att det gäller att eftersträva tolkningar och tolkningssystem, inom vilka helheten bekräftar delarna och dessa i sin tur helheten (Ödman, 1986, s.188). Tolkningen avslutas då man har kommit fram till ett inre sammanhang utan logiska motsägelser, då meningarna bildar rimliga mönster och ingår i en sammanhängande enhet. Till den hermeneutiska processen hör också att man använder sig av sin kreativitet och fantasi i skeendet, men att dessa egenskaper disciplineras av den egna kunskapen om de ämnesområden som berörs i texten, som Repstad uttrycker det. Samtidigt ska man vara väl medveten om sina egna förutsättningar för tolkningsarbetet och klargöra dessa, d.v.s. sin egen förförståelse (Repstad, 1993, s.94-96).

Angel & Hjern beskriver i förordet till boken *Att möta flyktingar* sitt förhållningssätt som en ”solidarisk professionalitet” där deras grundinställning och möten med flyktingarna genomsyras av ödmjukhet (Angel & Hjern, 2004, s.9-10). I likhet med deras beskrivning är

jag medveten om att mitt intresse för de avvisningshotade och gömda flyktingarnas situation väckts utifrån den empati jag känner för dem, min upprördhet över de orättvisa förhållanden som gör att vissa hamnar i en så svår situation. Detta utgångsläge, min förförståelse och mina värderingar genomsyrar och påverkar dels valet av uppsatsämne, dels hur jag genomför och tolkar resultaten av min undersökning. Att jag reflekterat kring min förförståelse hoppas jag dock gör att min framställning blir klarare och på så sätt något mindre subjektiv. Utifrån ett hermeneutiskt synsätt är detta något man aldrig kommer ifrån. Eller som Dahlgren skriver: ”ingen forskare går till ett material förutsättningslöst eller helt utan hypoteser eller förutfattad mening om vad detta kan ge” (Dahlgren, 1996, s.181). Vidare finns dessa värderingar med en under hela arbetsprocessen. Jag väljer samtidigt att se detta som en tillgång och inte enbart en nackdel eller brist på ”objektiv vetenskaplighet”. Att människor har ett intresse och engagemang för olika frågor och skeenden är främst positivt och en drivkraft, också i vetenskapliga arbeten. Då man i hermeneutisk forskning är intresserad av det subjektiva och personliga och menar att tolkningar uppstår i intersubjektiva relationer vore det motsägelsefullt att säga sig inneha rent objektiva utgångspunkter och förhållningssätt.

3.1.2 Kvalitativa intervjuer

Kvalitativ samhällsforskning försöker att komma fram till den ofta tysta och underförstådda ”teorin om världen” som aktörerna har vare sig det gäller barn, byråkrater, föräldrar eller kriminella. Det är detta intresse för aktörernas subjektiva upplevelsevärld som ligger till grund för att en sociologi utifrån kvalitativa metoder ibland kallas *förstående sociologi*. (Repstad, 1993, s.11)

Utifrån vad Kvale skriver så är syftet med en kvalitativ forskningsintervju att erhålla kvalitativa beskrivningar av den intervjuades livsvärld i avsikt att tolka deras mening. Formen för de intervjuer jag genomfört tillsammans med de intervjuade är en halvstrukturerad intervjuform. Den halvstrukturerade intervjun omfattar en rad teman samt förslag på relevanta frågor. Samtidigt finns alltså möjlighet att göra ändringar gällande frågornas form och ordningsföljd för att kunna följa upp vad som kommer fram under intervjuens gång (Kvale, 1997, s.121-126). Intervjuguiderna innehåller således en översikt över de ämnen som ska täckas, som är relevanta för min studies syfte, och förslag till frågor.

Repstad menar att den kvalitativa intervjun ska vara helhetsorienterad men samtidigt målinriktad, att det är viktigt att man har en genomtänkt referensram för frågor som ska ställas

och att denna klagörs för de intervjuade under samtalet. Som Repstad skriver så måste man vinna de intervjuades tillit för att kunna prata förtroligt med dem och komma fram till deras avsikter och innebörder. Vidare menar han att det är bra om man kan vara stödjande och tillåtande när det handlar om svåra ämnen (Repstad, 1993, s.59-61).

Gällande intervjuerna med flyktingarna är jag i huvudsak intresserad av de möten och kontakter personerna haft och har med samhället (med myndigheter, institutioner, olika nätverk och vanliga människor) och hur de upplevt dessa möten och kontakter. Intervjuerna med de personer som i sitt arbete, ideellt eller professionellt, möter avvisningshotade och gömda flyktingar har främst rört sig kring hur de upplever detta möte, vilka nätverk de förmedlar eller samarbetar med samt vad de kan och inte kan hjälpa flyktingarna med.

3.1.3 Urval

Som empiriskt underlag i min uppsats använder jag förutom de fem djupintervjuer jag har genomfört också informationsmaterial från Migrationsverket. Intervjuerna är gjorda med följande informanter: en advokat i Lund, ett flyktingombud för Asylkommittén i Stockholm, en representant för Asylgruppen i Malmö, en iranier som har levt gömd i fyra år och som vistas i Malmö samt en eritrean med avvisningsbeslut som vistas i Stockholm.

Min intention har från arbetets början varit att genom intervjuer med människor som lever med avvisningsbeslut och gömda i samhället få fram och belysa *deras* upplevelser av sin situation. Jag började med att ta kontakt med personer som möter människor i den situationen. Då det har varit svårt och främst tidskrävande att få tag på personer som lever gömda har det inte blivit så många intervjuer som jag från början hade hoppats på. Exempelvis hade jag velat intervjua någon barnfamilj också, då jag tror att de lever i en ytterligare svår situation, främst för barnen. Många som lever gömda eller med avvisningsbeslut är rädda och mår så dåligt psykiskt att de kanske inte ens orkar tänka på att ställa upp på en intervju. Vissa personer jag talat med för att fråga om kontakter med flyktingar i den situationen har också varit försiktiga, av förståeliga skäl. Jag tror dock att det hade varit möjligt att genomföra fler intervjuer om jag hade haft längre tid på mig. Till slut var jag dock tvungen att koncentrera mig på ett mindre antal intervjuer för att hinna bearbeta dem.

I likhet med Svedbergs diskussion kring de informanter han har använt sig av i sin studie kring ekonomiskt utanförstående i samhället, ser jag mina intervjuer som få men väl belysande för en större grupp av avvisningshotade och gömdas situation. Jag citerar: ”/.../ genom att relatera data till tidigare resultat och rön och genom att sätta in dessa data i ett samhälleligt och socialt sammanhang har jag emellertid velat visa att de tre människors marginella ställning pekar utöver deras egen situation och ringar in ett problem som utgör en allmän angelägenhet.” (Svedberg, 1995, s.142-143).

De intervjuer jag genomfört med personer som i sitt arbete, professionellt eller ideellt, möter flyktingar i den specifika situationen menar jag är relevanta i sammanhanget och intervjupersonerna har stor erfarenhet och kunskap i ämnet, från delvis olika perspektiv. Jag kommer att göra en närmare beskrivning av de berörda personerna i samband med redogörelsen av respektive intervju.

3.1.4 Genomförande

Samtliga intervjuer genomfördes på en av intervjupersonen önskad plats och tid. Gällande intervjuerna med de två flyktingarna hade jag behov av tolk då de inte talade svenska. Vid den första intervjun med iraniern tolkade hans bror. Med eritreanen tolkade min brors fru, själv från Eritrea, som också förmedlade kontakten åt mig. Att jag har använt tolk innebär, med hermeneutiken i bakhuvudet, att det som annars skulle ha bestått av en tolkning av den intervjuades innebörder (gjord av mig som uttolkare) nu också har tolkats i ytterligare ett led (genom tolken). Då det i ett hermeneutiskt perspektiv alltid handlar om tolkningar och tolkningsprocesser är det något jag får acceptera. Alternativet skulle ha varit att inte göra dessa intervjuer överhuvudtaget. Det skulle än mindre ha förmedlat deras upplevelser och innebörder vilket är vad jag ville förstå och förmedla.

Som jag tidigare har nämnt menar Repstad att det i intervjusituationen är bra att vara stödjande och tillåtande då det handlar om svåra ämnen (Repstad, 1993, s.59-61). Detta är också av vikt för att vinna de intervjuades tillit så att man i så stor utsträckning som möjligt får fram just deras upplevelser och meningar. Gällande intervjuerna med flyktingarna visade det sig i intervjusituationen vara svårt att styra samtalen helt efter min förberedda intervjuguide, av mänskliga och etiska skäl. Poängteras bör att intervjutemat handlar om svåra och mycket personliga ämnen och upplevelser för flyktingarna. Jag lät dem berätta kring sin

situation och också välja vad de ville lyfta fram, vad som, antar jag, upplevs vara av störst betydelse för dem. Därefter ställde jag vissa frågor jag ville ha svar på som var lämpliga i sammanhanget.

Jag har lyssnat av mina intervjuer var och en för sig och skrivit ned vad som sagts för hand för att sedan sammanfatta dem med referat och citat. Dessa sammanfattningar redovisar jag först för att sedan i analysavsnittet tolka och relatera resultaten i förhållande till den större kontext som jag har gått igenom i kunskapsbakgrunden samt i förhållande till mina metodologiska och teoretiska utgångspunkter.

4. Resultatredovisning

I detta avsnitt redovisar jag den information som jag har fått fram i intervjuerna. Detta gör jag med varje intervju, var och en för sig. Jag kommer också att återge vissa delar av det material jag har fått tillgång till från Migrationsverket kring de intervjuade flyktingarnas respektive hemland.

4.1 Intervju 1

Asylgruppen i Malmö är en ideell, partipolitiskt och religiöst obunden organisation som funnits i Malmö i ungefär tio år, och består av medlemmar med en snittålder på ca 25. Asylgruppen arbetar dels konkret med flyktingfamiljer som söker sig direkt till dem, dels med flyktingpolitiskt påverkansarbete i form av manifestationer, demonstrationer, skrivande av insändare, artiklar och flygblad. Hanna har varit aktiv inom Asylgruppen i tre år men har varit politiskt aktiv längre tid. Hon sökte sig till Asylgruppen för att hon ville möta människor och på så sätt arbeta mer konkret och se förändringar.

Hanna berättar att de flesta som tar kontakt med dem, via deras jourtelefon, är flyktingfamiljer eller ensamma flyktingar som redan har gått under jorden. ”Vi kommer tyvärr in väldigt sent i processen.” De har jour en gång i veckan i en lokal, dit människorna kommer för att få hjälp. ”Ofta vill de ha hjälp men ny ansökan.” De går då igenom deras historia, kollar ifall något är missat, vilken advokat de har haft o.s.v. Hanna menar att det ofta är så att något är missat, som exempelvis barnperspektiv och genusperspektiv. ”Tid att gå igenom ansökningar ger vi alla. Vi försöker att inte vara dömande. Hela systemet är som ett lotteri, rätt som det är får en bosnisk barnfamilj stanna, man vet aldrig vilken det blir.” ”Framst är det boende och mat de är i behov av. Då de väl har fått avslag och inte går med på sin egen avvisning så förlorar de dagpenning från Migrationsverket och är helt utan någon som helst inkomst. De flesta får då leva på släktingar eller vänner, men alla har ju inte det. Och då är de helt utlämnade.” Hon berättar att en del vill ha hjälp med skola för barnen, en del med att komma i kontakt med sjukvård. Hon upplever att de har tid men inte tillräckligt med resurser eller makt för att kunna hjälpa dem som de skulle vilja. De har väldigt begränsat med bostäder, oftast är det någon bekant som tillfälligt lånar ut sin lägenhet. De har också ett ständigt behov av mer

pengar, som de får in på insamlingar, som människor har skänkt eller via stipendier. Pengarna går främst till asylansökningar eller konsultationer med advokat.

Hon fungerar som ett slags ombud för flyktingarna. ”I vissa fall ringer vi bara ett samtal till någon myndighet. Det är det enda de vill ha hjälp med.” De följer ibland med flyktingarna och söker vård. Det kan också vara barn vars föräldrar inte vågar följa med. ”Bara det att det är en svensk människa med som pratar utan brytning kan göra att man får komma till över huvud taget.” ”Vuxna som är gömda har rätt till akut sjukvård och barn har rätt till både akut och vanlig sjukvård, men det efterlevs inte i verkligheten. De får inte komma till utan måste ha hjälp.”

Hanna berättar också om rädslan hos flyktingarna för att vända sig till sjukvården, en rädsla för att de ska bli gripna och hemskickade. Hon menar att huruvida sjukvården anmäler till polisen eller inte varierar från en vårdinrättning till en annan. Hon var med en flykting på akuten, för magsår, då receptionisten där sa att ”ja, det kan ju finnas folk här som kommer ringa till polisen, det kan ju inte jag ta ansvar för. Som förtäckta hot, skyll er själva om ni kommer hit.” Det beror, menar Hanna, på vilken inställning de enskilda läkarna, sjuksköterskorna eller psykologerna har. Det är därför flyktingarna är rädda för att vända sig till vanlig sjukvård. ”Dels för att gå dit över huvud taget, för att bli sedda av polis, eller för att om de vänder sig till sjukvården kan polisen komma dit.” Det kan då underlätta att någon från Asylgruppen är med. ”Sjukvården vet ju inte vad som gäller över huvud taget, det märker man ju. Det gäller alla nivåer, och skolan också. Självt blir man lite ställd då.” Då hon var med en flicka som skulle laga hål visste de inte hur de skulle ta betalt eller om de skulle journalföra. Till slut gjorde de det lite under bordet.” Först ville de inte ta emot henne då hon inte hade fullständigt personnummer, men då Hanna kollade upp lagstiftning och förklarade att alla barn har rätt till det gick de med på det. Hon menar att även om det finns regler och rättigheter kring det här så finns det inget utarbetat system för hur det ska fungera. Då vet folk inom vården inte hur de ska göra.

Det finns ett nätverk av sjukvårdspersonal som Asylgruppen ibland har samarbetat med, men det har fungerat sådär, berättar Hanna. De tar de kontakter som behövs allteftersom. Det kan vara kontakter med rektorer och lärare, psykiatriker, tandläkare, advokater o.s.v. De som varit trevliga och hjälpsamma återkommer de till, på så sätt bygger de upp vissa kontakter.

Flyktingarna upplever ofta att de inte blir förstådda, berättar Hanna. ”De brukar vara glada bara att någon har lyssnat på dem, sett på dem, och intresserat sig för deras fall. De upplever att det är stängda dörrar överallt och att de får kämpa på flera fronter hela tiden.” De upplever sig ofta orättvist behandlade och förstår inte varför vissa får stanna men inte de. Hon berättar fortsatt om den misstro som flyktingarna bemöts av. ”Om de vänder sig till psyket eller barnpsyk är det ofta ett –jaja, men ni vill bara ha intyg.” Hanna tror att det finns en misstro mot människor utanför Europa som kommer hit, tankar inrotade och inbyggda, att de bara kommer hit och snyltar på oss. En misstro som flyktingarna bemöts av redan från början. ”De fall vi träffar är människor som verkligen upplever att de inte kan åka tillbaka, de gör det inte för att få ett rikare liv ekonomiskt.”

Hanna berättar att det är svårt att släppa de människor hon arbetar med. Hon önskar ofta att hon hade suttit i en annan position och hade haft större makt och kunnat påverka mer. ”Men även där tror jag människor känner att det är ett spel, att de bara är brickor, visst vi kan försöka men det spelar ingen roll.” Hon har försökt vidga sig till att tänka att bara det att de blir sedda på ett bra sätt är positivt och kan ge dem någonting, även om det inte resulterar i att de får stanna. Parallellt med arbetet med familjerna försöker Asylgruppen göra förändringar på ett mer strukturellt plan, genom påverkansarbete. Det avlastar också det konkreta arbetet med familjerna, berättar Hanna.

4.2 Intervju 2

Advokat Carl-Olof Lindberg berättar att hans intresse för flyktingfrågor först väcktes i början på 70-talet då han läste juridik vid Lunds universitet. På somrarna jobbade han extra som passkontrollant i Trelleborg och kom där i kontakt med dels flyktingar från Östtyskland, dels människor som smugglats från Pakistan. Då han skulle skriva sin examensuppsats i juridik gjorde han en granskning av utlänningslagen från 1600-talet och framåt. Då läste han om flyktingfrågan under andra världskriget och olika former av flyktinghjälp. Sedan han suttit en period efter examen började han arbeta vid dåvarande Invandrarverket i Norrköping. Han flyttade tillbaka till Lund för att läsa vid Musikhögskolan och började arbeta parallellt med flyktingärenden på en juristbyrå. Sedan -83 har han arbetat som offentligt biträde åt asylsökande flyktingar på heltid.

Från början fick han uppdrag från rättshjälpsnämnden och dåvarande Invandrarverket men efterhand har han fått fler och fler ärenden genom att klienterna föreslår det själva, från mun till mun. ”Det är många som kommer till mig på förslag från kompisar, släktingar eller tolkar. Jag har fått ett bra namn i de kretsarna.” Flyktingarna kommer alltså i kontakt med honom genom två vägar. ”Nu får jag rätt mycket från Migrationsverket igen, nu kommer vi bättre överens än vad vi gjorde på 80- och 90-talet.” Han berättar att de tidigare ansåg att han arbetade på ett misstänkt och oetiskt sätt, då han ofta pratade igenom ärendet med flyktingen innan de hade gått till Migrationsverket. ”Underförstått att de trodde att det var vi som serverade en berättelse som de kunde lägga fram. Men det har jag aldrig i mitt liv gjort, det skulle vara helt omöjligt.”

Flyktingarna kommer i kontakt med Carl-Olof under olika skeden i asylprocessen. ”Det finns allting från att de har varit där (på Migrationsverket) men ännu inte fått någon advokat. Allt därifrån till att de gått igenom alltihop och sen haft flera vändor med ny ansökan och så går de från den ena advokaten till den andra. Och så hamnar de hos mig.”

Angående att ta sig an att försöka hjälpa avvisningshotade och gömda flyktingar säger han att han oftast är rätt motvillig, särskilt när de har haft flera biträden tidigare och har haft ett offentligt biträde genom Migrationsverket. ”Därför att det är väldigt tungt och det är väldigt sällan det lyckas. Och blir man dessutom inte förordnad som offentligt biträde så är det väldigt tungt att ta betalt och det är känslomässigt krävande. Oftast är det väldigt svårt att presentera någonting annat än att det är förfärligt synd om dem, att de mår dåligt o.s.v. Och så ska man dessutom ta betalt av människor som är i en jättesvår situation och inte har några pengar.” Däremot tycker han att det är en annan situation om man har varit offentligt biträde åt personen, för att man då är insatt i ärendet, man har försökt rätt mycket och om man ser krasst på det också fått pengar för det redan från staten. ”Då tycker jag det ligger lite i din skyldighet att om det dyker upp något ytterligare så ska du kunna riskera att presentera det, att lägga fram det, utan att pressa pengar från den sökande.” ”Tidigare tog jag mer sådana uppdrag på, vad ska man säga, chansning. Under en period var det så mycket ärenden av det slaget att du kunde jobba heltid med att skicka in nya ansökningar och så.” Han säger att det har varit vanligt att människor ringer och förklarar att de har ett lagakraftvunnet beslut från Utlänningsnämnden men att de vill försöka igen. Det kan vara av olika anledningar som att de inte är nöjda med den advokat de haft, att de mår mycket sämre nu eller att det dykt upp några

förändringar i hemlandet t.ex., berättar Carl-Olof. ”Man måste ju presentera nya skäl, antingen att det är humanitära skäl eller nya asylskäl, för att kunna göra en sådan här ny ansökan.” Oftast handlar det om nyansskillnader, enligt Carl-Olof. ”Det vanligaste är att man mår psykiskt sämre och då handlar det om humanitära skäl.” ”Möjligheten för mig att göra något för de här människorna, den är väldigt liten, tycker jag. Så det är inte så många fall som verkligen har lyckats där man har hållit sig undan eller har gjort nya ansökningar.” ”Det är rätt ovanligt att de accepterar nya asylskäl då de har prövats en gång.” Men det har förekommit fall, även med politiska skäl, som till slut har blivit tydligare, berättar han.

”I första hand så gömmer man sig för att man verkligen är rädd för att återvända. Jag har ju hört väldigt många, särskilt från Iran, som har återvänt och som har blivit satta i fängelse på längre eller kortare tid. Och sen är det så, också från andra länder, att det lyckas att man kommer in i landet, man håller sig undan, men man kan inte leva på det sätt man skulle vilja. Man lyckas på grund av sin egen finurlighet att hålla sig undan myndigheter och undvika att bli gripen eller att bli trakasserad o.s.v.. Men man kan inte leva öppet. Det är så jag tror att det är.”

”Det mest problematiska tror jag är att det i de flesta fallen handlar om människor som mår förfärligt dåligt.” Carl-Olof menar att polisen tidigare gick runt och jagade flyktingar aktivt, att de gick med blåslampa i invandratäta områden o.s.v. ”Det gör de inte nu utan nu räknar de med att människor förr eller senare hamnar i någon slags kontroll. Eller att de helt enkelt inte orkar leva så längre. Man väntar ut dem mera idag.” Under den här tiden de gömmer sig så mår de väldigt dåligt och är beroende av människor eftersom de inte har något understöd. ”Så jag tror att kontakten med sjukvården är det största problemet. Hur får de hjälp mot att de mår dåligt och hur får de hjälp med att komma i kontakt med någon som kan hjälpa dem med ansökningar? Det är nog rätt svårt att hitta någon som vill åta sig det, risken är att man får betala.” Han tror också att det finns en risk att de hamnar i klorna på människor, om de t.ex. lånar pengar för att betala 5-10 000 kronor till en advokat, och hamnar i skuld på ett sätt som kan göra dem beroende på ett tråkigt sätt. ”Och om de har barn så mår ju barnen dåligt. Barnen behöver ju gå i skolan, det kan de inte göra om de är gömda. Barn blir sjuka, barn är ju känsliga. Barnen är de som far mest illa.”

Carl-Olof berättar att han med åren har lärt sig att från början se vart klienternas asylskäl kan leda till. ”Att få en blick för det utan att göra sig till domare, det är det svåra.” ”Att inte ta på

sig för mycket av deras lidande men att samtidigt ha medkänsla och empati för deras situation.” Han menar att det handlar om att kunna åskådliggöra det för dem som ska besluta, att underbygga med intyg från läkare som kanske också kan levandegöra detta, utan att de anser att man går sökandes ärenden på ett allt för känslomässigt sätt. Detta är en konst och en balansgång, menar Carl-Olof.

Han tycker att det är ett arbete som sliter väldigt mycket och ger så få positiva resultat men att den mänskliga kontakten med dem som är berörda ofta ger väldigt mycket tillbaka. ”Sen tycker jag att det är ett väldigt väsentligt rättsområde att biträda människor i den här situationen. Det är en väldigt viktig fråga.”

Carl-Olof har ingen tydlig känsla av att praxis i asylärenden har blivit hårdare på senare tid. ”Det är jättesvårt att få asyl, men situationen i världen har ju förändrats rätt mycket också på 10-20 år. Det är inte alls så enkelt idag.” På 70-talet hade man situationen i Sydamerika och visste vad som hände där, och sedan Mellanösternkrisen. Bilden är mycket otydligare idag, menar Carl-Olof.

4.3 Intervju 3

Anita Dorazio arbetar ideellt som flyktingombud på Asylkommittén i Stockholm. Hennes intresse och engagemang för flyktingfrågor startade i början på 70-talet, då hon var aktiv i FNL-gruppen på Lidingö, mot Vietnamkriget. Hon var också med och startade en liten flyktinggrupp som med tiden växte. Hon berättar att Chilekommittén startades i Sverige -71 och i samband med att det var kupp -73 så hade de flyktingar från Chile, Uruguay och Argentina i kollektiv där hon bodde på Lidingö. ”Sen har jag jobbat med flyktingar och invandrare hela tiden, jag är svenska 2 lärare, SFI-lärare och har jobbat med det i 16 år.” Hon hjälpte, med start i mitten på 80-talet, några elever som fått avslag. Flyktinggruppen åkte upp till Norrköping, där Invandrarverket och överklagandenivån låg då. Anita berättar att det var ett ganska framgångsrikt arbete som de gjorde i några år.

Hon berättar om 89-års utlänningslag som gav rätt att förvarsta barn och barnfamiljer samt rätt att gå in på psykkliniker med en förtroendeläkare som överskred behandlande läkares

intyg och bedömning. ”Så att det har ju varit förskräckligt under hela 90-talet, det har bara blivit värre och värre. Vad vi än har gjort i Asylrörelsen så har de mitt framför näsan eller bakom ryggen, vad du vill, bit för bit tagit bort rätten till asyl genom en hårdare praxis.” Hon menar att moderater och socialdemokrater sedan -89 har gått ihop hela tiden om denna hårdnande flyktingpolitik. ”Och politik har ingenting med asylrätt och mänskliga rättigheter att göra för politik är den s.k. harmoniseringen av flyktingpraxis i hela Europa.” Hon berättar att Sverige har avvisat flyktingar för miljontals kronor under hela 90-talet, att vi i år, första halvåret är uppe i 40 miljoner redan, för extrachartade plan som människor deporteras i. Hon poängterar att det är flyktingar vi talar om, inte människor som kommer hit för att ”få det bättre”. Det är krigs- och traumaskadade människor från forna Jugoslavien, etniskt blandade familjer som förföljs, tortyrskadade från Iran och Irak, kurder från Turkiet, människor från inbördeskrig i Mellanöstern som Syrien, Pakistan, Afganistan och Bangladesh. ”De länder vi talar om är inga demokratier utan det är diktaturer och halvdiktaturer som har gjort en viss ansiktslyftning och man ska till varje pris släppa tillbaka.” Anita menar att det är ett nitlotteri, att väldigt få får asyl. För ett par år sen var det 10% och nu är det 7% som får på Migrationsverksnivå. Hon berättar också att Sverige är det sämsta landet när det gäller flyktingasyl, alltså konventionsstatus. ”Det var 0,8 inte ens 1% förra året medan Europa för övrigt, Holland, Belgien, Tyskland, är upp till 18-20% flyktingstatus, Kanada, USA, Australien 49-50%. Och det är samma flyktingar. De siffrorna kan inte ens Migrationsverket dölja.”

Anita berättar att hon har börjat träffa fler och fler som hör av sig hos deras advokat där de tillsammans går igenom deras fall och historia. Hon berättar att det är ganska vanligt att de har haft dåliga juridiska biträden, med inlagor så att man skäms. Hon menar också att man måste gräva, för att förstå och lyfta fram varför människorna har lämnat sina länder. ”För det så har vi då sammanställt något som heter flyktingdokument med fördjupande frågor och barnfrågor som fördjupar vad barnen har varit utsatta för.”

Flyktingkliniken (som det rapporterades från i Dokument inifrån) startades -95 och har alltså funnits i tio år nästa år. ”Det går till så här, vi är ett stort nätverk, Asylkommittén i Stockholm, och vi jobbar ihop med Ingen människa är illegal, Fristadsfonden, Fristadsrörelsen och advokater, läkare, lärare och så. Det är oftast advokater och lärare och läkare som hör av sig till oss och säger kan du hjälpa den här familjen.” Det går också via djungeltelegraf berättar Anita, folk har fått reda på att de har en klinik för flyktingar utan de fyra sista siffrorna. ”Har

man inte fyra sista siffror, då är man ingen. Det är det som är så grymt. Fyra sista siffror är ju en tragedi tycker jag.” ”Och ibland ringer de från hela Sverige och vill komma hit. Vi har ju en klinik här på hemlig ort och det är väl ett 20-tal som kommer varje gång med kontaktpersoner, så det är ganska smockat i tre små rum.” Kliniken håller öppet en kväll i veckan. ”Vår klinik har ju sitt huvudsäte i Frankrike. Det är Läkare i världen, en mindre organisation som har sprungit ur Läkare utan gränser, som finns där Läkare utan gränser inte finns.” Hon sätter behovet och startandet av kliniken i samband med privatiseringen av sjukvårdsklinikerna -92-94. Varje klinik skulle nu bära sina egna kostnader. ”Och då var man ju väldigt försiktig med att ta in sådana som inte kunde betala för sig. Så att plötsligt stod vi där med HIV-positiva som hade kommit hit, många från Afrika, och som inte kunde få bromsmediciner som hade börjat komma då.” Det gällde också andra infektionssjukdomar som TBC. Tillsammans med läkare på Danderyd och Huddinge, som hon ofta gick till med flyktingar, startade de alltså kliniken, ordnade lokal och medicinskåp. Anita berättar att de har ett jättestort medicinskåp, mediciner som människor har skänkt, med neuroleptika, lugnande, sömnmedicin, antibiotika, allergimedieiner och hudmedieiner. Om det fattas något som behövs så skriver deras läkare ut recept. De är ett tiotal läkare och två psykiatriker. Anita berättar att de som kommer till kliniken behöver någon som lyssnar på dem och hon fungerar själv som kurator där. ”Jag försöker prata med dem. Förr kunde vi säga det, det ska ordna sig, ha tålamod. Men jag kan inte säga de orden idag och vara ärlig. Jag vet inte hur det ska ordna sig. Vi har haft två självmord här nyligen.”

”Det är något fel någonstans när flyktingbarn får leva sämre än svenska husdjur. Det är kanske flera tusen flyktingbarn idag som gömmer sig. Frågan är: har en människa som väljer att gå under jord i främmande land, i främmande kultur efter flera år med sina barn, har en sådan människa ett alternativ? Jag tror inte man väljer det om man inte måste.” Anita berättar att ekonomiska intressen hela tiden styr. ”Men jag kan inte se något som helst mänskligt intresse i att barn ska behöva brytas ner och ligga och sondmatas som det sker idag. Det är vad som har hänt de senaste åren. Det är inget nytt men det har uppmärksammats nu först, bara för att det är så många.” Den här ”behandlingen” av flyktingar kostar också mycket pengar. ”Det är jättekostnader nu, när det gäller sjukvården, för människor som dukar under här i Sverige efter många år.” Anita berättar att hon tror att skräcken och rädslan är det svåraste för de gömda flyktingarna och att de inte ens har matpengar. ”Och sen är det ju många som är så psykiskt nedgångna att de har sådan ångest hela tiden, och det kan inte de som gömmer stå ut med.” ”Och de som gömmer är ju väldigt få svenskar egentligen utan det

är ju landsmän som gör det och som vet att de här inte har något alternativ.” Hon berättar också att anhöriga hyr lägenheter i andra hand till sina flyktingar vilket kostar pengar. Hon berättar t.ex. om en kvinna som betalar överpris på hyran, som alltså utnyttjas.

Anita berättar att de som arbetar på kliniken ska ta ledigt en månad i sommar för att de är så pass slitna. Kliniken är då stängd men om det ringer någon akut till hennes mobil så hjälper de till med det.

Anita menar att det är oerhört viktigt att vittna om det som händer med flyktingar här nu, och inte om 30, 40, 50 år. Hon menar att hennes arbete är slitsamt men att det har varit ganska framgångsrikt på så sätt att de flesta som hon har hjälpt faktiskt har fått asyl.

4.4 Intervju 4

John, från Eritrea, kom till Arlanda vid midnatt år 2000. Han sökte asyl direkt på flygplatsen och efter 7-8 månader fick han sitt första beslut från Migrationsverket om avvisning. Han berättar att han inte tog det första beslutet på allvar, han trodde att de bara inte hade förstått hans situation och att det skulle lösa sig. John hade först varit i krig i Etiopien där han suttit fängslad. Hemma i Eritrea har han sina barn utan mamma, då han nyligen fått reda på att hon, barnens mor och hans fru, har dött. Han vet inte var barnen befinner sig eller hur de mår. Hans bror är fängslad efter att han sänts tillbaka till Eritrea då han sökte asyl på Malta. Nu hade han kommit till ett rättvisans land. Han hade hört om Sverige många gånger, att det var ett land som brydde sig om människovärde och demokrati. ”Nu har jag upplevt precis tvärtom.” John har fått avslag på sin asylansökan tre gånger. Sista gången försökte Amnesty International hjälpa honom, utan resultat berättar han. Det är nu snart åtta månader sedan och han lever nu helt skyddslös. Han har levt i Sverige under dessa förhållanden i mer än tre år. Hans eritreanska vänner här har hjälpt och stöttat honom och det är också hos dem han bor. ”Det är dem som hjälper mig att överleva”. Han berättar också att han har ett syskon i Kanada som skickar matpengar ibland. John säger att det värsta är att han inte har några pengar att röra sig med, att han är helt förlamad. Han har inget försörjningsstöd och inga papper. John berättar att när han bodde på flyktingförläggning till en början så fick han ett id-kort som också gjorde det möjligt att söka sjukvård, men att han aldrig har gjort det. John hoppas inte på någon

myndighets hjälp eller någon juridisk hjälp. ”Jag gav mina sista pengar, 9000, till en advokat som inte hjälpte mig över huvud taget.” John säger att han aldrig har satt sig i en sits där han har varit tvungen att gömma sig. Han skulle hellre ta livet av sig än gripas och utvisas av polis. ”Egentligen är jag utanför samhället, jag får inget stöd och de har sagt att jag ska lämna landet. Men när de kallar mig går jag dit. Jag har aldrig försökt söka asyl i ett annat land.” I början, då han blev kallad till Migrationsverket varje dag, var han rädd för att polisen skulle tvångsavvisa honom. John berättar att det i dagsläget finns underlag om att man inte får verkställa avvisningar till Eritrea. Han menar att det blir ett polisiärt ärende då man inte kommer på avtalad tid med Migrationsverket och då riskerar man avvisning. De ger honom inget försörjningsstöd men han gör fortfarande som de säger. Migrationsverket säger att han ska lämna landet. Han har däremot inget pass, utan har lämnat alla sina handlingar till dem.

John ville själv berätta om en sak, om de tillfälliga arbetstillstånd han har fått. Han arbetade först ett år och sex månader med ett tillstånd, som de drog tillbaka för ett halvår sedan. Då han undrade varför fick han ett nytt tillfälligt arbetstillstånd skrivet, men så fort han började arbeta så stoppades han. Då han frågade på nytt sa de att det gällde. Proceduren har upprepats flera gånger. Han tycker det är helt sjukt och förstår inte varför. De förlängs var sjätte månad, han får papper från Migrationsverket där det ser ut som att han får jobba, men sedan ringer Migrationsverket arbetsgivaren då han börjar och stoppar. ”Jag förstår inte varför jag plötsligt inte får jobba när jag har fått papper.” Migrationsverket har alltid kontakt med dem som har tillfälliga arbetstillstånd. John berättar att vissa får jobba med dessa papper men inte han. John menar att de försöker vänta ut honom. ”De hoppas och har bestämt sig för att jag ska ut ur landet.” Han upplever det som ett lotteri, att han kan råka ut för en behandling och någon annan för en annan behandlig. Han tycker att det är ansvarslost, ett varken eller. Han får inte uppehållstillstånd, men blir inte avvisad, han tvingas leva i ett vakuum. ”Jag hade kunnat överleva bättre i mitt hemland, men det blev problem där och det är därför jag är här.” Han beskriver sig själv som ”en bil utan bensin”. ”Jag kämpar inte för att lära mig saker utan bara för att överleva.” ”Jag förväntar mig inte någon mänsklig rättvisa längre, jag hoppas bara på gud. Min framtid hänger i luften, jag ser inte de möjligheter som är normalt för människor, alla chanser är mycket små.” Han känner sig värre än en fånge, ”en fånges fånge, inte begravd men nästan som död, min existens räknas inte”. Han upplever även sitt sociala liv som ett fångelse, att han inte ens kan ha en jämlik vänskap, utan att det bara blir vännerna som stöttar honom och väntar ut tiden med honom.

4.5 Intervju 5

Hoshang, från Iran, kom till Sverige för ungefär fem år sedan. Han har sin mamma, syster och två bröder i Sverige och då han hade problem i Iran valde han att komma till Sverige och söka asyl här. Hoshang sökte asyl efter en månad, sedan dröjde det 14-15 månader till han fick slutligt avvisningsbeslut. ”De skulle skicka mig tillbaka och mitt liv var i fara. Jag hade inget annat val än att fly, så jag flydde mot Holland, men tyvärr stoppade de mig i Tyskland.” Han berättar att de undersökte resvägen och skickade honom tillbaka till Danmark. I Danmark sökte han asyl och var där nästan nio månader. ”Jag sa hela sanningen till dem och de accepterade att jag sökte asyl där. Efter 1-2 månader kom min fru och två barn som var gömda i Sverige till Danmark och vi var där tillsammans och sökte asyl.” ”Efter 8-9 månader fick vi avslag där, de sa att det var Sverige som skulle ta hand om oss eftersom det var det första land jag sökte asyl i.” Han berättar om mycket bekymmer och rädsla under denna tid, att de åkte tillbaka till Sverige och var gömda här i några månader. ”Några familjer var vänliga och gav plats till oss och tog hand om min fru och mina barn som var gömda.” Efter några månader fick polis reda på var frun och barnen befann sig och de greps. Hans fru gjorde självmordsförsök, hamnade på sjukhus för magpumpning då hon tagit massor av tabletter. ”Hon skulle ta livet av sig, var trött på allting, att vara hemlös.” Efter att de tog henne till sjukhus berättar Hoshang att hon var övervakad av polisen. Hon har också varit på förvaret och partiet här kom dit och demonstrerade och lyckades få ut henne från förvaret, berättar han. Det blev tillfälligt stopp på hennes ärende. ”De släppte henne för att de kanske kunde hitta mig så att de kunde utvisa hela familjen.” Hoshang rymde, och efter en månad hittade de hans fru igen. Hon gjorde ytterligare självmordsförsök och hamnade återigen på sjukhus. Hon var rädd att de skulle skicka henne direkt till Iran. ”Sen har de transporterat henne från sjukhuset faktiskt, trots att hon försökt ta livet av sig, tog mediciner och hade slang på sig, tagit henne till förvaret och därifrån transporterat henne till Iran.” Hon och de två barnen är i Iran nu. ”Efter det skulle jag ta livet av mig faktiskt, men har inte gjort det för att jag har två små barn.” Han har haft tålamod tack vare familj och vänner som har hjälpt honom. Hoshang flydde nu till Norge längs med gränsen men polisen i Norge stoppade honom på tåget. Till migrationsmyndigheten i Norge uppgav Hoshang fel identitet, berättar han. ”Jag var rädd de skulle skicka tillbaka mig till Sverige och att de skickar mig till Iran.” Efter 22 dagar på verket tog de honom till intervju och han fick en advokat. Han berättar att han då kände sig

lite mer säker och berättade därför hela sanningen, att han ljugit först och sa nu sitt riktiga namn och att hans liv är i fara. Efter 14 månader fick Hoshang avslag i Norge, de hänvisade till att det var Sverige som skulle ta hand om ärendet. Han var då gömd fyra månader i Norge efter avslaget. Sedan tog han kontakt med sin bror i Sverige, som hjälpte honom att fly därifrån och komma tillbaka till Sverige. ”Fyra månader där levde jag jättedåligt. Sov ibland i skrotbilar, ibland i källare, ibland ute på gatan i sovsäck och så, tills jag kom till Sverige. När jag tänker på den tiden ibland så blir jag lite mer ledsen.”

”Det är mest min bror som har hjälpt mig med uppehälle, mat och så. Det är han som ordnade plats där jag kunde sova och vara gömd under alla de här åren.” Han har haft mycket problem med magen, huvudet och tänderna utan att ta någon kontakt med sjukvården. Istället har han lidit och levt med de smärtor han har haft. ”Tyvärr kunde jag inte ha någon kontakt med sjukvård eller någonstans för om jag skulle ha dykt upp så skulle de direkt ha kontaktat polis och gripit mig för jag har inte haft de här fyra siffrorna eller någon identitet.” En gång då han hade så mycket problem med tänderna att han grät och led blev hans bror tvungen att söka vård och uppge sitt namn och personnummer och betala pengar. När läkaren kom och skulle kolla hans tänder tog brodern in Hoshang och sa att han själv bara var med som tolk.

”Psykiskt mår jag inte bra, jag har varit mycket ensam och ledsen utan familj och mina barn.” Några gånger har han haft tankar på att ta livet av sig och han säger att han kanske gör det om han blir tvungen. Hoshang ville också visa bilder på sin fru, på vad de gjort med henne i Iran då hon blev avvisad dit. ”Hon har blivit torterad, suttit fängslad, och när man ser på dem blir man helt rasande i kroppen.” Han upplever det som att han sitter mot en stängd vägg, och vet inte vad han ska göra. De har tagit hans fru efter att hon har gjort flera självmordsförsök, varit på psykavdelningar, på förvaret, och de har inte lyssnat alls på henne, berättar Hoshang. Hon har bett dem att inte skicka tillbaka henne, berättat att de varit med i politiska rörelser här och att de kommer att avrätta eller fängsla och tortera henne i Iran. Släktingar har besökt henne på fängelset och tagit smygfoton och skickat till Sverige. De har piskat henne från halsen där bak ner till låren och hon har till slut sagt vad hon och Hoshang har gjort och vilka rörelser de varit med i här. Hoshang berättar att han varit med i alla rörelser som finns här som är emot regimen i Iran, att han har kontakt och samarbetar med dem. Han har varit med i många demonstrationer, varit med i radio, tv och på internetsajter som sänds över hela världen. De har genom frun hotat Hoshang gällande vad som kommer hända honom om han inte slutar kritisera regimen och mullorna i Iran. ”Och min fru är nu inte med sin familj och sina

föräldrar, hon är gömd där nere för hon är så rädd att de ska ta henne där och sätta henne i fängelse igen.” Barnen är hos släktingar.

”Nu för tiden är jag rädd, deprimerad och jag saknar min familj.” ”Jag demonstrerar för att bevisa för hela världen att Iran inte är någon demokrati.” Hoshang berättar att han inte kan somna normalt, att han har en massa tankar som går i huvudet, så att han måste somna med sömntabletter. Hoshang säger också att han är 100% säker på att om han får avslag igen och han skickas tillbaka till Iran så kommer han att avrättas där. Han hoppas att myndigheter och människor kommer att hjälpa honom att få stanna.

Hoshang menar att myndigheterna här inte alls har lyssnat på hans skäl att få stanna. ”De här europeiska länderna, p.g.a. att de har sådana kontakter med länderna där nere för sina affärer så lyssnar de inte på dem som har problem.” ”I fem år har jag varit hemlös utan familj. Jag bara kämpar och kämpar för att mitt liv och min familjs liv ska reda ut sig. Jag ringer dit och mina barn säger att de inte har en pappa längre utan bara ett foto på pappa och de sover med mitt foto. Vad har mina barn gjort för fel för att de ska lida så? Jag vill också vara med min familj och leva som alla andra. Alla vill faktiskt leva ett vanligt liv.” Han har inte sett sina barn och sin fru på 3 ½ nästan 4 år. Barnen var 1 ½ och 3 ½ men är nu 6 ½ och 8 ½ år gamla. Förra året, den tredje november, grep de Hoshang i Sverige efter att han hade varit gömd här i 5-6 månader. Eftersom han hade varit borta i mer än två år från Sverige berättade de att han kunde söka asyl på nytt. Det har han gjort, hans avvisningsärende har stoppats, och han väntar nu på svar på sin nya asylansökan.

Nu då Hoshang är asylsökande på nytt upplever han vardagen som betydligt bättre och lättare. ”Jag kan koppla av lite och gå till min mamma och syskon lite mer legalt kan man säga. Jag behöver inte hela tiden vara gömd och rädd för min egen skugga. Innan var det ett helvete, jag var rädd för allting. Om någon tittade lite mer på mig var jag rädd att det var någon från polisen eller Migrationsverket. Nu har jag kort så jag kan gå till sjukhuset och advokat och säga att jag har det här problemet. Innan kunde jag inte det.”

”Jag älskar mitt land och om jag inte haft problem där så skulle jag direkt ha åkt dit och levt med min familj där. Men i min situation kan jag inte leva där utan måste stanna här och jag hoppas att myndigheterna kan hjälpa mig att stanna till mitt land har blivit stabilt.” ”De säger att Sverige är ett sådant demokratiland. Men varför är det bara namnet?”

4.6 Material från Migrationsverkets databas (Lifos)

Detta material, som jag har delgivit från Migrationsverket, är hämtat från deras databaserade dokumentationssystem för länderinformation, Lifos. Här finns en genomgång av ländernas folk, språk och religion, landets politiska utveckling, rättsväsen, ekonomiska och sociala förhållanden, mänskliga rättigheter m.m.. Informationskällor till Lifos underlag är UD, UNHCR, en mängd frivilligorganisationer, Migrationsverkets egna kontakter i olika länder samt stora nyhetsbyråer som AFP. I Lifos finns också praxisbeslut och exempel samt Migrationsverkets egna kommentarer. Det är framför allt Migrationsverkets egna kommentarer till handläggning och praxis, gällande Eritrea och Iran, som jag har funnit vara av störst intresse. Vissa delar av Lifos är offentligt material medan andra delar är under sekretess. Här återger jag vissa delar som jag anser vara mest intressant i förhållande till vad som framkommit av mina intervjuer.

4.6.1 Eritrea

Under rubriken Återvändande/verkställighet skrivs att:

Sedan en längre tid tillbaka förekommer problem med att verkställa beslut om utvisning och avvisning till Eritrea. Det beror till stor del på att den enskildes egen medverkan är en förutsättning för att eritreanska myndigheter ska utfärda passhandlingar eller andra resehandlingar. Verkställighetsproblematiken är föremål för förhandlingar mellan svenska UD och eritreanska myndigheter.

Under Migrationsverkets kommentarer till handläggning och praxis skrivs också att verkställighetssvårigheter finns gällande tvångsvist avlägsnande till Eritrea och att svårigheterna är föremål för fortsatta diplomatiska överläggningar.

Verkställighetsproblemen bör inte generellt hindra meddelandet av nya avlägsnandebeslut. Har tidigare avlägsnandebeslut preskriberats bör dock, vid förnyad prövning, normalt beviljas tillstånd.

Vidare kommenterar de att:

UNHCR har i januari 2004 utkommit med ett s.k. position-paper kring Eritrea (se dokumentnummer 10618 i Lifos). UNHCR:s synpunkter är värda att beakta men bör inte föranleda verket att frångå etablerad praxis; individuell prövning förutsätts göras i varje ärende.

4.6.2 Iran

Under Migrationsverkets kommentarer till handläggning och praxis skrivs att:

Trovärdighetsfrågor är vanliga och det är därför av stor vikt att detaljerade frågor ställs. Utredaren bör t.ex. inte acceptera en vag beskrivning av utresan utan angivande av vilken organisation eller myndighet som varit behjälplig och på vilket sätt. Den sökande bör kunna åberopa sina handlingar. /.../ Politiskt aktiva bör verkligen kunna sin organisation.

De har också listat de vanligaste asylskälen. Det nämns politiska organisationer, religiösa och etniska minoriteter, studentoroligheterna och utsatthet som kvinna. Slutligen skrivs också att:

Det har blivit allt vanligare att asylsökande iranier blir **sjuka** under ärendets gång. En trend verkar vara att de redan vid ansökningstillfället är sjuka, och nästan alla dessa har tidigare fått vård i Iran.

De skriver att antalet asylsökande iranier har ökat de senaste åren.

Någon direkt förklaring till detta kan inte ges. Om man ser på skälen visar dessa inga speciella trender, (förutom studentoroligheterna). En orsak till ökningen är troligen den enorma arbetslösheten i Iran.

5. Analys, diskussion och slutsatser

Jag har i analysen av mitt empiriska material kunnat urskilja vissa återkommande *teman*.

Från samhällets sida mot flyktingarna: *Hårdare praxis, Attityder och okunskap, Misstro och trovärdighetsproblematik*.

Från flyktingarnas perspektiv: *Rädsla, Ovisshet, Oförståelse, Beroende*.

I diskussionen tolkar och relaterar jag sedan mina resultat i förhållande till den större kontext jag har gått igenom i kunskapsbakgrunden samt i förhållande till mina metodologiska och teoretiska utgångspunkter. Detta gör jag mot bakgrund av analysen av de i resultatredovisningen presenterade sammanfattningarna av empirin.

Sist sammanfattar jag mina slutsatser av den empiriska studien.

5.1 Empirin i förhållande till min kunskapsbakgrund

Appelqvist menar att den moderna flyktingen inte längre omfattas av Genèvekonventionens kriterier för rätt till skydd, att harmoniseringen av flyktingpolitiken i Europa medverkar till undandra asylrätten dess ursprungliga status. Konventionens giltighet ifrågasätts. Anita menar i likhet med detta att under hela 90-talet så har rätten till asyl tagits bort bit för bit genom en allt hårdare praxis, det har skett en hårdnande flyktingpraxis inom hela Europa genom den s.k. harmoniseringen.

Angel & Hjern hävdar att allt färre flyktingar har beviljats uppehållstillstånd p.g.a. skyddsskäl i Sverige jämfört med andra länder i Europa, under slutet av 90-talet och början av 2000-talet. Anita säger att Sverige är det sämsta landet när det gäller att ge konventionsstatus åt flyktingar. Hon jämför med Europa, Kanada, USA, Australien som samtliga ger betydligt fler uppehållstillstånd utav flyktingskäl.

Norström anser att EU-länderna har kommit överens om att de ska betrakta varandra som säkra länder. Detta märks bl.a. i tillämpningen av och hänvisandet till Dublinkonventionen i beslut om avvisning. Hoshangs legala status har växlat flera gånger mellan att vara gömd och

asylsökande. Konsekvenserna av Dublinkonventionen med vägrad sakprövning och hänvisning till första asylland är i hans fall tydligt. Både Danmark och Norge har avvisat honom till Sverige igen. I Tyskland skickades han tillbaka resvägen till Danmark.

Norström menar också att avsaknaden av dokument, som kan bero på olika saker, innebär problem för flyktingen i samband med ansökan om asyl och gör att trovärdigheten ifrågasätts. Beviskraven har skärpts i praktiken, enligt Eriksson & Henriksson. De ser förändringarna som attitydförändringar med en ökad misstro gentemot asylsökanden sedan 1990. De bedöms som icke trovärdiga. Den misstro och konstruerandet av ”den andra” som bl.a. Norström beskriver gentemot de asylsökande är den samma som flyktingarna möter som gömda. Denna misstro och ifrågasättande av trovärdigheten kan jag också läsa in i de utdrag av Migrationsverkets kommentarer till handläggning och praxis som jag tidigare återgav.

Misstron är också något som många av mina informanter gett uttryck för som ett stort problem gentemot de avvisningshotade och gömda flyktingarna. Det är också ofta mot denna bakgrund av misstro som de hamnar i den specifika situationen och som de upplever att den enda möjligheten eller utvägen är att gå under jorden och leva gömda. Jag tror också att misstron som de möts av skapar en psykisk ohälsa, gör att de känner sig förföljda, de blir nästan paranoida och framför allt upplever de att ingen lyssnar på dem, förstår vad de varit med om eller bryr sig. Denna känsla vittnar också min empiri om.

Hanna tror att flyktingarna ofta upplever att de inte blir förstådda, att det är stängda dörrar överallt, att de blir orättvist behandlade. Anita beskriver också hur flyktingarna hon kommer i kontakt med behöver någon som lyssnar på dem. John berättar att han inte tog sitt första avvisningsbeslut på allvar, att han inte trodde att de hade förstått hans situation och att det skulle lösa sig. Hoshang upplever att myndigheterna inte alls har lyssnat på honom eller brytt sig om hans och hans familjs skäl att få stanna.

Eriksson & Henriksson menar att de avvisningshotade och gömda blir helt beroende av släktingar, bekanta och ideella organisationer för försörjning och boende, vilket skapar ett ojämnt förhållande utan möjlighet till eget ansvar. De tar också upp flyktingarnas ständiga tillvaro av ovisshet om framtiden och beskriver deras tillvaro som en enda lång väntan, ofta sysslolösa och helt isolerade från samhället. Dessutom lever de i en ständig rädsla för upptäckt. Hanna berättar att det främst är boende och mat de är i behov av, då de står utan

inkomst efter avvisningsbeslut, att de flesta får leva på släktingar eller vänner. De som inte har det är helt utlämnade. Anita menar att det svåraste för personer i den här situationen är skräcken och rädslan och att de inte ens har matpengar. Många är också så psykiskt nedgångna att de har ångest hela tiden. John säger att det är hans eritreanska vänner som hjälpt och stöttat honom och att det är hos dem han bor. Det han upplever som det värsta är att han inte har några pengar. John upplever sin framtid som hängandes i luften, att hans existens inte räknas. Han beskriver sitt sociala liv som ett fängelse, att han inte kan ha en jämlik vänskap ens en gång, då han är i totalt beroende och att vännerna bara stöttar honom och väntar ut tiden med honom. Hoshang beskriver sin rädsla och psykiska ohälsa. Själv mordstankar är återkommande och han saknar sin familj och oroar sig för deras framtid. Hoshang berättar också att det är hans bror som främst har hjälpt honom med uppehälle och mat, samt stöd.

I SoS-rapporten skrivs angående sjukvård för gömda att rädslan för upptäckt och avvisning framhålls som ett allvarligt hinder för vård och behandling. De tar också upp betalningen av vården som ett problem och att det anses ha ökat i takt med att fler kliniker har blivit ekonomiska resultatenheter. Också Eriksson & Henriksson beskriver detta, att det förr fanns en större generositet i samband med att ta emot gömda och gällande betalningen. Nu styr ekonomin ofta vilken vård som ges, enligt författarna. De diskuterar också andra praktiska problem i mötet med vården, som sekretessproblem beroende på öppet angiveri och bristande kunskap. Anita sätter behovet och startandet av deras klinik i samband med privatiseringen av sjukvårdsklinikerna som innebar att de skulle bära sina egna kostnader. Då blev klinikerna försiktiga med att ta in de som inte kunde betala för sig. Hon berättar t.ex. om HIV-positiva afrikanska flyktingar som stod utan bromsmediciner. Hanna berättar att de ibland följer med flyktingarna och söker vård, att det också kan handla om att följa med barn vars föräldrar inte vågar gå med. Hon menar också att det då är lättare för flyktingarna att få komma till över huvud taget. Hon tar upp rädslan för att bli gripna och hemskickade då de söker vård och menar att huruvida sjukvårdspersonalen anmäler till polisen eller inte varierar beroende på de enskildas inställning. Hon har varit med om hot om att anmäla samt misstro i form av att de uttryckt att de söker enbart för att få intyg. Hanna anser också att sjukvårdspersonalen inte vet vilka regler som gäller och därför inte vet hur de ska handla. Carl-Olof tror att det största problemet är att det handlar om människor som mår förfärligt dåligt men som har svårt att få tillgång till den hjälp och vård de behöver. Hoshang berättar att han har haft mycket besvär med magen, huvudet och tänderna utan att ta kontakt med sjukvården. Han menar att om han

skulle ha gjort det så skulle de ha kontaktat polis för att han inte har haft de fyra sista siffrorna i personnumret. Carl-Olof poängterar också att barnen får mest illa, att de blir sjuka och att de inte kan gå i skolan. Gömda barns rätt till skolgång beskrivs i SoS-rapporten som en ”gråzon”, att enskilda initiativ blir avgörande. De menar också att rädslan för upptäckt hindrar barnen från att gå i skolan. Hanna berättar att en del som de möter vill ha hjälp med att komma i kontakt med skola för barnen.

Carl-Olof tar också upp att han tror det kan vara problem med att få juridisk hjälp som avvisningshotad då det blir en ekonomisk fråga för både sökande och advokat. Hoshang berättade att han inte hade någon advokat under tiden han var gömd. John berättade att han betalade sina sista pengar (9000 kr) till en advokat som inte har hjälpt honom. Carl-Olof beskriver också att det händer att han får sökanden som har haft flera advokater tidigare som de inte har varit nöjda med. Han menar dock att det är svårt att hjälpa människor som fått slutligt beslut om avvisning då det sällan accepteras nya skäl. Anita menar att det är ganska vanligt att de har haft dåliga juridiska biträden. Hanna säger att det ofta är något som är missat helt, som barnperspektiv.

Carl-Olof menar att myndigheter i större utsträckning väntar ut flyktingar med avvisningsbeslut idag. Att man räknar med att de förr eller senare hamnar i någon slags kontroll eller att de inte orkar leva så längre. John upplever att de har bestämt sig för att han ska ut ur landet och väntar ut honom, väntar på att han frivilligt ska lämna landet för att han inte orkar leva som han gör längre. Först då skulle avvisningen också gå att verkställa till Eritrea. Gällande Hoshang och hans familjs situation har polisen varit mer aktiv, då de exempelvis bevakat hans fru under hennes sjukvårdsvistelse för att sedan gripa henne och därifrån transportera henne till förvaret och till Iran. Hoshang har också gripits flera gånger; i Tyskland, Norge och slutligen i Sverige.

Carl-Olof säger att man först och främst gömmer sig för att man är rädd för att återvända. Anita menar att man inte väljer att gömma sig här om man inte måste. Hanna uttrycker att de människor hon möter är personer som verkligen upplever att de inte kan åka tillbaka. John menar att han hade kunnat överleva bättre i Eritrea men att han har problem där och måste stanna här. Hoshang säger också att han hade återvänt direkt för att leva med sin familj i Iran om det inte hade varit för att han hade problem där. Han måste stanna här och hoppas att myndigheterna ska förstå det och hjälpa honom.

Appelqvist betraktar asylrätten som en del av ett större system av gränskontrollpolitik (Appelqvist, 1999, s.245). Staters förhållningssätt gentemot flyktingar tillämpas konkret i en asylrättslig praxis. På så sätt kan asylrättens tillämpning ses som ett resultat av social förändring, den verkar i ett komplext sammanhang av sociala, politiska och ekonomiska faktorer. Jag har försökt att beskriva vissa aspekter av dessa faktorer i min uppsats, för att visa på den komplexa kontext som jag tror hänger samman med varför människor hamnar i den specifika situation som jag har undersökt, nämligen de avvisningshotade och gömda flyktingarnas rättsställning och situation i dagens Sverige.

5.2 Empirin i förhållande till min metodansats och teori

Hermeneutiken handlar om tolkningar och tolkningsprocesser, att förstå innebörden människor lägger i sina handlingar och utsagor. Det är vad jag har försökt göra gällande mina informanter för att skapa en djupare kunskap om de avvisningshotade och gömda flyktingarnas rättsliga ställning och situation i Sverige.

Min egen förståelse är bakgrunden till min förståelse och min tolkning av deras situation. Jag ser och tolkar utifrån min horisont. Samtidigt som de intervjuades och min horisont är olika har de också något gemensamt, nämligen den mänskliga existensen. Jag försöker alltså förstå de andras, mina informanternas, positioner men är samtidigt medveten om att jag aldrig kan lämna min egen, vad Gadamer kallar horisontsammanmätning (se tidigare resonemang). Jag har försökt förstå, alltså föreställa mig, genom att rekonstruera de intervjuades upplevelser. Det handlar om en kreativ process, att träda in i deras tradition. Jag har därför valt att framställa sammanfattningarna av intervjuerna som berättelser. Nya tolkningar kommer att göras av läsarna. Jag försöker genom denna tolkning att klargöra den uttryckta meningen för att nå en gemensam tolkning.

Svedberg menar att man ska hänföra *marginalitetsbegreppet* till *en väl avgränsad ställning, specifika praktiker och bestämda sociala situationer*. Han menar också att man därmed ska granska den *exploatering* som de utsätts för samt deras *förhållande till välfärdssystemen*. Exempel på detta har belysts i min empiri och jag analyserar dem utifrån dessa aspekter.

En marginalmänniska kan sägas vara en person som står vid sidan av samhället. Jag har avsett att ringa in en utsatt position i förhållande till ett centrum, nämligen den utsatta positionen för de avvisningshotade och gömda flyktingarna i förhållande till samhället med dess system som gäller i egenskap av innehav av svenskt medborgarskap.

Carl-Olof tror att det finns en risk att flyktingarna i den här situationen hamnar i klorna på människor. Att de kan hamna i en skuldfälla (t.ex. om de lånar pengar för att betala till en advokat) som gör dem beroende på ett tråkigt sätt. Anita tar upp problem i samband med lägenhetsuthyrning i andra hand. Att det finns människor som utnyttjar att de är i en så utsatt situation och låter dem betala överpris. Problemet med bostadsmarknaden har också *Vår bostad* skildrat. Detta kan ses som exempel på hur personer i den här utsatta situationen exploateras. Beroende och utsatthet leder ofta till utnyttjande. John tar också upp de tillfälliga arbetstillstånden som skrivs och dras in i en ständig process som ett stort problem för honom. Han menar att han utsätts för en behandling medan andra i liknande situation utsätts för en annan, vissa får arbeta med dessa tillstånd men han stoppas.

Hoshang jämför situationen som gömd och som asylsökande och upplever vardagen som betydligt lättare som asylsökande. Han kan röra sig mer legalt och behöver inte vara rädd för allting. Dessutom kan han som asylsökande besöka sjukvården och få hjälp av advokat. Johns situation skiljer sig på så sätt att han säger att han aldrig har gömt sig. Han har kontinuerlig kontakt med myndigheterna men får inget stöd. Han är alltså i systemet men samtidigt utanför. Med Johns ord så lever han i ett vakuum. Marginaliteten kan på så sätt variera i grad och ta sig olika uttryck.

Situationerna jag tidigare har tagit upp i kontakten med *sjukvården*, *skolan*, *socialtjänsten* och *juridisk hjälp* ser jag som marginaliserande för de avvisningshotade och gömda flyktingarna. De är också marginaliserade eller helt utanför i förhållande till *arbets- och bostadsmarknaden*. Anita och Asylkommittén i Stockholm startade kliniken för flyktingar utan de fyra sista siffrorna. Hon menar att om man inte har de fyra sista, då är man ingen här i Sverige. Hela det svenska samhället förutsätter till stor del medborgarskap och att man innehar en identitet med de fyra sista siffrorna i personnumret. De behövs i alla de specifika situationer som har tagits upp i uppsatsarbetet. Det är tydligt att det råder en okunskap, oförståelse och handlingsförklaring eller tvärtom anmälningshandling bland personer som möter gömda, då

de sista siffrorna inte finns. I och med detta kan det gå hur som helst, beroende på tillfälligheter, varför det inte är svårt att förstå de avvisningshotade och gömdas ständiga oro och rädsla för att ta några som helst kontakter med samhället, även om de är i stort behov. På så sätt marginaliseras de. De hamnar utanför den övriga befolkningen i Sverige och de sociala situationer och praktiker som är nödvändiga och normala att ha tillgång till och medverka i. Det finns en större risk, i och med deras marginella ställning, att de utnyttjas och exploateras i olika situationer. John uttrycker också direkt att han ”egentligen är utanför samhället”.

5.3 Slutsatser

Den *hårda praxis* som tillämpas inom asylrätten är en anledning till att flyktingarna går under jorden eller vistas ”illegalt” i landet. I myndigheternas utredningar förekommer ofta *misstro* och ifrågasättande av *trovärdigheten* i flyktingarnas berättelser, detta mot bakgrund av *attityder och okunskap*. Dessa attityder genomsyrar också den s.k. harmoniseringen av den europeiska flyktingpolitiken med införande av gränskontroller och lagstiftning som går emot mänskliga rättigheter och rätt till asyl. Attityderna märks också i mötet med det svenska samhället för de avvisningshotade och gömda. Hos flyktingarna uppstår mot bakgrund av detta känslor av *rädsla, ovisshet* och att de blir *oförstådda* eller negligerade.

Flyktingarna, som redan bär med sig olika sorters trauman, blir under dessa förhållanden både fysiskt och psykiskt sjuka. Barn och ungdomar drabbas särskilt då de som avvisningshotade och gömda inte kan gå i skola eller umgås med andra barn och samtidigt ser sina föräldrar brytas ner. I denna situation kan flyktingarna inte heller få hjälp med sin ohälsa. Utan ett medborgarskap med ett fullständigt personnummer hamnar de avvisningshotade och gömda flyktingarna utanför det svenska samhället. Detta innebär att de är marginaliserade i kontakter med sjukvården, skolan, socialtjänsten och juridisk hjälp. De står också marginaliserade eller helt utanför arbets- och bostadsmarknaden. Flyktingarna blir i och med sin marginella ställning ofta exploaterade i dessa sammanhang. De hamnar också i totala *beroendeförhållanden* eftersom de inte har någon möjlighet till egen försörjning eller ansvarstagande.

5.4 Avslutande reflektioner

En av Migrationsverkets och Utlänningsnämndens schablonbeslutsmotiveringar lyder:

Kravet att beakta barnets bästa är således inte absolut. Hänsynen till andra viktiga intressen kan leda till att åtgärder som i och för sig inte är förenliga med barnets bästa ändå måste vidtas. Samhällets intresse att reglera invandringen är ett sådant övergripande intresse som kan vägas mot barnets intresse att få vistas i Sverige. En avvisning eller utvisning av en familj med barn måste kunna beslutas och genomföras även om det skulle finnas omständigheter i det enskilda fallet som talar för att det varit bäst för barnet att få stanna här. (SOU 1995:75, s.232).

Ett annat exempel är:

En illegal vistelsetid bör i andra fall i princip inte tillgodoräknas. Ett bifall måste i så fall förutsätta att risken bedöms vara synnerligen betydande för självdestruktiva handlingar av utomordentlig allvarlig natur från barnets sida, eller för att barnet allvarligt skadas i sin psykosociala utveckling om det med tvång skickas tillbaka till hemlandet eller fortsatt lever under pressande förhållande till följd av att föräldrarna hålls undan myndigheterna... (se prop. 1996/97:25, s.253).

Dessa myndighetsformuleringar fick jag kopierade av Anita Dorazio. Hon har också uttalat att: ”Det ska skrivas historia om denna tid, om vad Sverige gjorde med flyktingbarnen som sökte skydd och sina mänskliga rättigheter, men inte fick det.”

De avvisningshotade och gömdas situation och behov kan variera, av olika anledningar, vilket också min empiri visar. De utgör dock alla en ytterst marginaliserad grupp i Sverige, då de på många plan och i många sociala praktiker hamnar i marginalen eller helt utanför samhället, i förhållande till majoritetsbefolkningen med innehav av medborgarskap. Detta har jag i min uppsats belyst för att förstå de avvisningshotade och gömdas rättsliga ställning och situation i stort. Vid jämförelser som har gjorts med andra europeiska länder (t.ex. i SoS-rapporten *När barn lever gömda*, med Holland och Belgien som exempel) intar Sverige en hårdare och mer kontrollerande hållning gentemot denna grupp.

Jag ser de avvisningshotade och gömdas ställning som ett dilemma för Sverige. Man strävar efter att föra en kontrollerad invandring också av goda, humana skäl, som att alla medborgare

i Sverige ska kunna få tillgång till välfärdssystemen och en god levnadsstandard. Det kan vara svårt om man har en stor grupp av s.k. papperslösa eller ”illegala invandrare” inom landets gränser, som utsätts för exploatering av olika slag. Det kan då ses som ett dilemma att ge dem som vistas i landet trots ett avvisningsbeslut, utan uppehållstillstånd, tillgång till de välfärdssystem som andra i landet, då det i så fall kan befaras att fler skulle ”välja” att stanna i landet då de fått beslut om avvisning. Samtidigt förespråkas i Sverige, formellt och retoriskt sett, en human och generös asylpolitik. Då det inte sker i praktiken följer att människor går under jorden av rädsla för att sändas tillbaka till sitt ursprungliga hemland eller något annat land. Det handlar inte om människor som väljer utan om människor som måste.

Min uppfattning är att för att kunna säga sig vara en demokrati, ett humant land där människor kan leva utan hot och rädsla för sina liv, måste man föra en generös flyktingpolitik i praktiken. Sverige har också förbundit sig att följa de internationella konventioner som finns om mänskliga rättigheter, inklusive flyktingkonventionen och barnkonventionen. Som situationen ser ut nu så är attityderna och tillämpningen av lagar och regler väldigt hårda. Detta för med sig omänskliga situationer för människor i nöd, här i Sverige. Jag ser de avvisningshotade och gömda flyktingarnas situation som baksidan av det svenska samhällets kontrollerade och ordnade funktioner. Denna baksida är inhuman och orättfärdig i mina ögon, människor hamnar i kläm, utanför samhället och utan vård och stöd. Om man frågar sig varför människor väljer att leva gömda, under de förutsättningar som jag skildrat i mitt arbete, är det svar jag funnit övertygande att det är på grund av en oerhörd rädsla för vad som annars kommer att hända dem. Jag anser att Sverige tillämpar en allt för snäv flyktingpolitik, sänder tillbaka många människor med rätt till asyl och låter de människor som vistas i landet ”illegalt” leva under omänskliga förhållanden. Man kan kräva mer! Därför har jag valt att skriva denna uppsats som skildrar situationen för den utsatta och marginella grupp människor, avvisningshotade och gömda flyktingar. Människors rätt till liv och välmående kan inte stå och falla med ett beslut taget av en tjänsteman vid en utlänningsmyndighet i Sverige. Ett beslut baserat på en bedömning av personens trovärdighet i sin asylberättelse, där det från början förutsätts att den är att betvivla. Man måste som människa, under alla omständigheter, ha rätt till, och tillgång till, ett värdigt liv. Detta bör alltså gälla också de som gått under jorden och lever gömda inom Sveriges gränser. Min önskan är dock att ingen ska behöva leva gömd utan få möjlighet till skydd och ett normalt liv i ett nytt land om de av olika anledningar tvingats fly från sitt ursprungliga hemland. Sverige har möjligheten att ge detta skydd.

Avslutningsvis skulle jag villa tillägga att jag ser min uppsats som en slags pilotstudie. Undersökningen skulle kunna och skulle behöva utvecklas genom en större empirisk insamling kring de avvisningshotade och gömdas situation. Jag hoppas dock att jag har lyckats lyfta fram betydelsefulla aspekter och att arbetet har skapat en något större förståelse bland läsarna för flyktingarnas rättsliga ställning och situation här i Sverige.

6. Referenser

Litteratur:

Angel, Birgitta & Hjern, Anders (2004, andra upplagan) *Att möta flyktingar*. Studentlitteratur, Lund.

Appelqvist, Maria (1999) "Svensk flyktingpolitikens territoriella fördomar" i Granqvist, Raoul (red.) *Svenska överord. En bok om gränslöshet och begränsningar*. Symposion, Stockholm/Stehag.

Dacyl, W Janina (1997) *Flyktingars rättsställning i Sverige*. CEIFOs skriftserie nr 74, Akademitryck AB, Edsbruk.

Dahlgren, Stellan & Florén, Anders (1996) *Fråga det förflutna. En introduktion till modern historieforskning*. Studentlitteratur, Lund.

Eriksson, Johanna & Henriksson, Helena (1997) *Asylsökande och gömda familjer i samhället och vården*. Rapport från Flyktingbarnteamet i samarbete med Centrum för Barn- och Ungdomshälsa. 1997:11. Ormbergs tryck, Stockholm.

Giddens, Anthony (1993) *New rules of sociological method. A positive Critique of interpretative sociologies (second edition)*. Polity press, Cambridge.

Gilje, Nils & Grimen, Harald (1992) Översättning: Andersson, Sten. *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Bokförlaget Daidalos, Göteborg.

Kvale, Steinar (1997) Översättning: Torhell, Sven-Erik. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur, Lund.

Lundh, Crister & Ohlsson, Rolf (1994, andra reviderade upplagan) *Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring*. CSN Förlag, Stockholm.

Norström, Eva (2004) *I väntan på asyl: Retorik och praktik i svensk flyktingpolitik*. Boréa Bokförlag, Umeå.

Repstad, Pål (1993) Översättning: Nilsson, Björn. *Närhet och distans. Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Studentlitteratur, Lund.

SoS-rapport 1999:5 *När barn lever gömda*. Modin Tryck AB, Stockholm.

Svanberg, Ingvar & Tydén, Mattias (1999) *I nationalismens bakvatten. Om minoritet, etnicitet och rasism*. Studentlitteratur, Lund.

Svedberg, Lars (1995) *Marginalitet. Ett socialt dilemma*. Studentlitteratur, Lund.

Ödman, Per-Johan (1986) *Tolkning, förståelse, vetande. Hermeneutik i teori och praktik*. Centraltryckeriet AB, Borås.

Övriga referenser:

Utdrag från Migrationsverkets dokumentationssystem för länderinformation, *Lifos*, om förhållandena i Eritrea och Iran.

Artikel 14, nr 2/2004.

Dagens Nyheter, 28 juni 2004.

Ordfront Magasin, 11/2000, "Det humanitära hyckleriet".

Sydsvenska Dagbladet, 28 april 2004.

Vår bostad, nr 4/2004.

www.dn.se, DN Debatt "Allt fler flyktingar går under jorden".

www.kyrkanstidning.com, nr 47 2003.

www.stockholms.fria.nu

www2.amnesty.se, Amnesty Press, 7 november 2002.